

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Equitibus legitur locus, qui posteriori tempori attribui possit. Namque omnia quae facta commemorantur, aut septimo illo, quae quidem plurima sunt, anno aut prioribus temporibus accidisse scimus.

Possit igitur, nisi accuratius in rem inquisiveris, satis mirum videri, quod in fabula ipsa⁵⁾ octo anni, quibus Athenienses extrema belli senserint mala, indicantur; ac magis etiam mirandum, quod ceteris locis⁶⁾, quibus belli annos numerat Aristophanes, eodem eos, quo Thucydides modo, numerare videtur.

Iam vero, quum de tempore quo fabula acta sit, dubius haerere nemo possit, quaerendum erit, quo tandem pacto Aristophanes eundem, quem Thucydides septimum dicit annum, dicere potuerit octavum; et num forte poëta nihilo minus alio ab initio, quam historiarum scriptor, belli annos duxerit?

II.

Thucydidem belli, quod describit, annos ex naturalibus annis per aestates et hiemes a verno tempore superioris ad vernum tempus

sionem habere potest, non dubium est, quin olim in documento illo de duplici hac unius Aristophanis victoria publice proposito lectum fuerit, et bis quidem, quo et poëtae et actoris nomen indicaretur. Non enim auctorem solum fabulae, sed actorem quoque et choragum victores habitos in monumentisque vel tabulis publicis de victoria edendis indicatos fuisse, ex inscriptionibus nobis servatis intelligitur; videsis Boeckhii Corpus Inscriptt. Gr. Vol. I. num. 231, pag. 353; cf. Dindorf. fragm. Aristoph. pag. 68, et Seebodii et Iahnii novi Annales philolog. a. 1831. T. I. fascic. 1, pag. 111, quo Dindorfius sibi videri dicit, documentum illud de Equitibus publice propositum his verbis fuisse conceptum: Ἀριστοφάνης πρῶτος Ἰππεῦσι ὑπεκρίνετο Ἀριστοφάνης. Immemor verborum didascaliae, δι' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, C. Ferd. Ranke in Aristophanis Vita pag. CCXVI. dubius haeret, utrum Aristophanes Cleonis personam egerit necne.

5. Equitt. v. 793, ἔτος ὀγδοόν. Versus semper ex Dindorfiana illa ante commemorata editione citati sunt.

6. Acharn. v. 266, 890, quibus de versibus infra agetur. De Pacis v. 990 alio loco, quid sentiamus, proferemus.

insequentis anni numerare, in vulgus notum exploratumque est. Rem suam ita instituens non curat, ipsum belli initium in mediam demum rationis suae aetatem sive in quartum incidere mensem naturalis anni ab uno vere ad alterum. Nihilo minus primum annum ita numerat, quasi prima Peloponnesiorum in Atticam terram incursio, quae ei pro initio belli est, ipso sui anni initio, id est vere ineunte, facta sit.

Id igitur probe tenendum, Thucydidi belli initium visum esse non impetum illum a Thebanis in Plataeas, civitatem Atheniensibus foederatam, exeunte anno Olymp. 87, 1 factum⁷⁾, sed, si ipsa eius verba audiamus, primam illam, quam octoginta post diebus, initio secundi demum anni eiusdem Olympiadis, Lacedaemonii cum sociis in Atticam fecere, incursionem⁸⁾.

Erant quidem iam prius Atheniensibus discordiae cum quibusdam foederis Peloponnesiaci civitatibus denuo exortae; cum Megara

7. Thucyd. II. 2, quum Pythodoro archonti duo adhuc menses superessent, sub finem m. Munychionis, sexto die m. Maii a. 431.

8. Incursio in Plataensium urbem facta, (quam Herodotus quoque, VII. 233, commemorat, id quod iam Marcellinus indicavit in vita Thucydidis, §. 54, pag. 335 ex edit. Popponis), ex ipsa Thucydidis ratione in pacis tempora incidit. Quae enim paullo ante Spartae et Athenis per legatos et in consiliis concionibusque fuerant acta, eo abierant, ut bellum fore certo praevideri posset. Quare Thebani, bello nondum exorto, hanc expeditionem faciendam putaverunt, Thuc. II. 2, *Προϊδόντες γὰρ οἱ Θηβαῖοι ὅτι ἔσοιτο ὁ πόλεμος, ἡβούλοντο τὴν Πλάταιαν, αἰεὶ σφίσι διάφορον οὔσαν, ἔτι ἐν εἰρήνῃ τε καὶ τοῦ πολέμου μήπω φανεροῦ καθεστῶτος, προκαταλαβεῖν. ἢ καὶ ῥᾶον ἔλαθον ἐσελθόντες, φυλακῆς οὐ προκαθεστηκυίας*. Atque ita pacis foederibus ab uno Peloponnesiorum socio violenter et aperte violatis (cap. 7, *λελυμένων λαμπρῶς τῶν σπονδῶν*) signum quasi sublatum erat belli incipiendi. Utrumque iam bellum paratur (cap. 8). Lacedaemonii quoque, tunc necessitate quadam ad bellum coacti, socios statim evocant (cap. 10, *μετὰ τὰ ἐν Πλαταιαῖς εὐθύς*) et ad Isthmum usque progrediuntur. Sed Archidamus etiam tunc bellum quo minus exardesceret, conditionibus de pace servanda propositis, impedire posse sibi videbatur. Legatis denuo Athenas missis, quum nihil ne tunc quidem a pertinacia Atticorum impetrare potuisset, ad Oenoam quidem, Atticae terrae propugnaculum, exercitum perducit, eo autem consilio, ut Athenienses ad aequiores impelleret conditiones (c. 18, *Ἀρχίδαμος δὲ προσδεχόμενος ὡς λέγεται τοὺς Ἀθηναίους τῆς γῆς ἔτι ἀνε-*

iam tribus annis ante, quum foro Atheniensium intercluderentur Megarenses, initio veris anni Olymp. 86, 2, (mense Martio lul. fere anni 434); cum Corintho inde ab eodem tempore⁹), quum Corcyraeis contra Corinthios, et ipsos Atheniensium contra perfidam coloniam auxilium flagitantes, opem ferre decrevissent; et duobus fere annis post Athenienses re vera Corcyraeorum gratia mari dimicaverunt cum Corinthiis. Bellum praeterea contra Potidaeatas, a Corinthiis concitatos, iam nonum¹⁰) prope mensem gerebatur. Sed haec hostilia cum singulis tantum civitatibus, non cum tota Peloponnesiorum facta sunt societate; neque iam mutuo suas terras infestis armis vexabant.

Fuerunt igitur Thucydidi, quaecunque eiusmodi gesta erant, in caussis quidem belli, sed nondum ad bellum ipsum pertinebant; neque dubium est, quin eodem prorsus modo ab Atheniensibus sint indicata. Atque ita Thebanorum quoque iniuriam, Plataeensibus illatam, non nisi ad has duas urbes pertinere factamque illam esse existimat pace, quae Atheniensibus cum Peloponnesiis erat, nondum rupta.

ραίου οὐσης ἐνδύσειν τι καὶ κατοκνήσειν περιδεῖν αὐτὴν τμηθεῖσαν, ὑπεῖχεν); neque prius quam ea quoque spe deceptus esset, infesto cum exercitu in Atticam invadit (c. 19, ἐπειδὴ μέντοι προσβαλόντες τῇ Οἰνῳ καὶ πᾶσαν ἰδέαν πειράσαντες οὐκ ἐδύναντο ἐλεῖν, οἳ τε Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἐπεκηρυκεύοντο, οὕτω δὲ ὁρμήσαντες ἀπ' αὐτῆς μετὰ τὰ ἐν Πλαταία τῶν ἐσελθόντων Θηβαίων γεγόμενα ἡμέρα ὀγδοηκοστῇ μάλιστα, τοῦ θέρους καὶ τοῦ σίτου ἀκμάζοντος ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀττικὴν ἡγεῖτο δὲ Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξιδάμου, Λακεδαιμονίων βασιλεύς), octogesimo die post expeditionem Plataensem, anno Olymp. 87, 2, Hecatombaeonis die vicesimo, Euthydemo iam archonte, ex ratione Iuliana d. 25. m. Iulii a. 431. Et hanc demum in Atticam incursionem a Thucydide belli initium perhiberi, tam ex accurata, quo facta sit tempore, mentione, quam ex his quae addidit verbis colligitur: οὕτω δὲ ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀττικὴν ἡγεῖτο δὲ Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξιδάμου, Λακεδαιμονίων βασιλεύς. Plataensem autem illam expeditionem diserte indicaverat ἔτι ἐν εἰρήνῃ esse factam.

9. Tempora, quibus has duas res adscripsimus, alio posthac loco defendere conabimur.

10. Apparet hoc ex Thuc. II. c. 2 coll. cum c. 19.

Bellum igitur Peloponnesiacum exortum iudicat, id quod vere erat, Archidamo, Zeuxidami filio, rege Lacedaemoniorum, cum exercitu civitatum foederatarum in Atticam terram hostiliter irrum-
pente eamque igni ferroque devastante, id est anno Olymp. 87, 2, Athenis quum archon iam esset Euthydemus. Tempus autem, quo duraverit bellum, numerat per annos aestivis et hibernis spatiis complendos, quos quidem ab amoeniore veris tempestate incipit. In universum tali ex anno omnes res gestas com-
putat, ita ut priorum quoque temporum¹¹⁾ res ad eos annos naturales revocaverit. Haec igitur est caussa, cur, etsi quarto demum talis anni mense bellum coeptum fuit (si de mensibus¹²⁾

11. Thuc. I. 30, 31.

12. Quamquam lunaribus interdum spatiis vel mensibus nullo nomine addito, II. 2, IV. 52, V. 25, VII. 62, tempora a Thucydide definiuntur, et aliis locis, IV. 118, V. 119 et II. 15, Attici menses Elaphebolion et Anthesterion, IV. 119 et V. 19, Lacedaemonii menses Gerastios et Artemisios, itemque V. 54 Dorici Carneios commemorantur: iure tamen dici potest, Thucydideam non esse mensium chronologiam. Namque ad indicandas maiores aestivi vel hiberni temporis partes plerumque additur ἀρχομένου et τελευτῶντος. Invenitur etiam θέρους μεσοῦντος itemque χειμῶνος λήγοντος. Praeterea, ut diversa aestatis tempora significet, addere solet, quae ad fruges spectant, ut περὶ σίτου ἐκβολήν, τοῦ σίτου ἔτι γλωροῦ ὄντος, πρὶν τὸν σῖτον ἐν ἀκμῇ εἶναι, ἅμα τῷ σίτῳ ἀκμάζοντι, τοῦ σίτου ἀκμάζοντος, ὀλίγον πρὸ τρυγῆτος, τοῦ καρποῦ ἔτι ἔξω ὄντος, ἐν καρποῦ κομιδῇ. Arcturi quoque ortus matutinus (II. 78, περὶ Ἀρκτούρου ἐπιτολάς, qui Hesiodi tempore dies octavus decimus m. Septembris Iul. fuit, cf. Ideleri Chronologia T. I. p. 247, temporibus belli Peloponnesiaci dies 17 eiusdem mensis) pro latiore quadam, quo tempore φθινόπωρον initium ceperit, definitione ponitur, sicuti ad signifi-
candum tempus hibernum, VII. 16, VIII. 80, ἡλίου τροπαὶ χειμεριναί quoque indicantur; quas descriptiones omnes, profectas ex naturali anno a vere ad ver redeunte, quivis non poterat non intelligere. Pro anni autem initio a Thucydide veris initium circa aequinoctium vernum habebatur; ver enim ab eo aestati adiunctum fuisse testantur loci quidam, V. 40, ἅμα τῷ ἡρι εὐθὺς τοῦ ἐπιγυγνομένου θέρους, VI. 94, V. 39, τοῦ χειμῶνος τελευτῶντος ἤδη καὶ πρὸς ἅρ, VII. 19, τοῦ ἐπιγυγνομένου ἡρος εὐθὺς ἀρχομένου προφαίτατα, aliique his similes loci. Annus igitur quum ex aequis dimidiis, aestate atque hieme, a Thucydide com-
poneretur, id quod exposite et aperte dixit V. 20, dubium non est, quin aestatem per initium

anni Thucydidei loqui licet), quae primis tribus mensibus anni primi, bello ipso nondum exorto, facta sunt, cum ipsa de bello narra-

τοῦ φθινοπώρου sive μετοπώρου finiverit, v. II. 31, περὶ τὸ φθινοπώρον τοῦ θέρους τούτου, III. 18, περὶ τὸ φθινοπώρον ἤδη ἀρχόμενον, VII. 79, τοῦ ἔτους πρὸς μετόπωρον ἤδη ὄντος, VIII. 108, πρὸς τὸ μετόπωρον ἤδη, cf. VII. 87. Μετόπωρον autem illud sive φθινοπώρον, quod tempus ab aliis solet ab matutino Arcturi ortu usque ad Pleiadum ortum produci, aequinoctium certo auctumnale, ἰσημερίαν illam μετοπωρινήν ξυρινήν alteri oppositam, dicit. Livius quoque, 33, 3, aequinoctio verno ad definiendum tempus utitur. Aequinoctium autem vernum, quod belli Peloponnesiaci temporibus vicesimo sexto die m. Martii Iul. conficiebatur, ex Metonis canone, anno Olymp. 90, 1 et anno Olymp. 94, 4, quibus annis tricesimo die (ἐννὴ καὶ νέα) mensis Anthesterionis accidit, exceptis, semper in Atticum m. Elaphebolionem incidebat, variisque belli annis omnibus fere, qui sunt inter secundum diem et vicesimum octavum, huius mensis diebus fiebat. Elaphebolion igitur mensis ad ver Thucydidei anni tum totus tum, ac plurimum quidem, maiorem tantum vel minorem ad partem pertinebat, tum vero etiam ad hiemem exeuntem, ut annis Olymp. 89, 2 et Ol. 94, 1, parique modo annis Olymp. 87, 2 et Ol. 92, 1, quibus annis aequinoctium vernum incidit in diem 26 et 28 m. Elaphebolionis. Attamen non dixerim, ipsum aequinoctii verni momentum omni cura a Thucydide fuisse observatum. Paucorum enim discrimen dierum in attribuendis aestati et hiemi rebus non magnopere curasse videtur. Ceterum, quod facile intelligitur, veris et auctumni, quae apud Graecos vulgo in usu fuerunt, initia retinuerat. Graeci autem, quum veris initium non ut ceterorum anni temporum, lucido deficiente signo (cf. Ideleri Chronologia T. I. pag. 261), ex fixis stellis denotare possent, praeter hodiernum, quo solis in Arietis signum progressum observamus, institutum, procul dubio aëris maxime et tempestatum commutationes in usum suum converterunt. Temporum autem, quae ventis tempestatibusque indicantur, commutationes in terris mare medium sive internum attingentibus plane alio, quam apud nos modo in Germania praecipue septentrionali, certis semper iisdemque fiunt diebus; cf. Niebuhrii Scripta Minora p. 138. Docuit haec iam Columella XI. 2, 31, *Aequinoctium vernum tempestatem significat*, ib. 66, *aequinoctium auctumnale pluviam significat*, et Plinius H. N. XVIII. 59 (25), *Aequinoctiorum dies raro non aliquos tempestatum significatus habent*, cf. Caesar de B. G. IV. 36 et V. 23 et Livius 31, 47. Consignaverat quoque Meton in fastis suis undeviginti annorum, quos anno Olymp. 86, 4 sive primo ante bellum Peloponnesiacum exortum Athenis publice proposuerat, quosque propositos multae civitates παραπήγνασι promulgatis vel in vulgus editis sunt imitatae (cf. Ideler l. l. p. 316), praeter mensium ordinem non solum solstitia aequinoctiaque et fixarum stellarum ortus, sed ante omnia tempestates quoque, ventos, in universum coeli status. Et haec quidem tempestatum indicia in Graecorum atque Romanorum fastis longe aliam habebant vim, quam pro varietate huius coeli in nostris, in quos, ut verisimile est, ex illis fortasse irre-

tione coniunxerit; unde quidem id commodi capit, ut ab ineunte anno narrationem ordiri eaque ratione totum rerum ordinem facilius

pserunt. Dodwellus in Apparatu ad annales Thucydideos §§. IX. et XIV. suas de Thucydidea chronologia quaestiones ex ea duxit opinione, qua Thucydides annum a Munychione mense initium cepisse putat, ita ut annorum communium, quos Thucydides descripserit, *θέρος* Munychionem, Thargelionem, Sciophorionem, Hecatombaeonem, Metageitnionem, Boëdromionem, et *χειμῶν* sex illos, qui restant, menses continuerit; annorum autem bissextorum *θέρος*, primo Elaphebolionis die initum, hiemem uno superarit mense. At haec doctissimi viri opinio ex male intellecta Thucydidei anni ratione orta esse videtur. Quid enim verba haec in universum quidem dicta, *σκοπεῖται δὲ τις κατὰ τοὺς χρόνους* (V. 20) et, *λογιζόμενος κατὰ τοὺς χρόνους* (c. 26) et, quae eadem accuratius definita non sunt, *κατὰ θέρη δὲ καὶ χειμῶνας ἀριθμῶν* (c. 20), aliud sibi volunt, quam naturali cuidam annorum rationi contra artificiosas, quibus civitates utuntur, annorum descriptiones suam vindicare virtutem et commoditatem, idque non solum annorum, quorum secundum magistratus computationem diserte certam accuratamque definitionem admittere negat, sed haud dubie mensium quoque habita ratione, quum aliae Graecorum civitates aliis uterentur annorum intercalarium cyclis? Quam mirum vero fuisset, si Thucydides, quas anni temporibus (*χρόνους*, *θέρεσι*, *χειμῶσι*) res gestas se numerare dixit, civilibus tamen mensibus iisdemque Atticis nulla eius rationis facta mentione exegisset, praesertim quum anni eius certo non civiles, sed naturales fuerint? Neque profectum satis habuisset, singula aestatum tempora secundum fruges et quas ceteras proposuit temporum definitiones indicasse, sed ipsos potius significasset mensium dies. Quod accuratae in eo fuit definitionis temporum studium, quod maximum fuisse nemo facile negaverit, ei mutabiles menses lunares omnino non suffecissent. Quo denique iure, quum annorum intercalarium aestates septem, hiemes sex menses amplecterentur (sunt autem undeviginti quorumque Metonici cycli annorum septeni anni intercalares, unius autem et viginti illorum, quos Thucydides descripsit, annorum intercalares octo), dicere potuit V. 20 annum ex aestate et hieme, tanquam ex aequis dimidiis constare? Iniqua fuit Dodwelli fortuna, cuius error casu quodam fortuito confirmatus sit. Narrat enim Thucydides IV. 52, statim post initum octavum belli annum solem defecisse; quem solis defectum astronomi paucis diebus ante aequinoctium vernum d. 21. m. Martis Iul. anni 424 sive ultimo die Anthesterionis m. anni Olymp. 88, 4 incidisse docuerunt: inde sequitur, octavum Thucydides annum ab ipso Elaphebolione mense cepisse initium. Pari autem modo anni Olymp. 89, 3 quartus et vicesimus dies m. Elaphebolionis sive dies 11 m. Aprilis a. 421, quo die Niciae pax subscriptis legatorum ad hoc negotium conficiendum missorum nominibus confirmata est (V. 19. 20. *αὐται αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο τελευτῶντος τοῦ χειμῶνος ἅμα ἡρί*), ad initum iam undecimum annum pertinet, et casu quodam contigit, ut hi duo anni, Olymp. 88, 4 et

aptiusque constituere possit⁴⁵). Plataeensis autem res et qui statim post ab utraque pugnantium parte facti sunt belli apparatus et con-

Olymp. 89, 3, essent intercalares. Sed non semper res aequae bene cessit. Quartum enim Elaphebolionis diem anni Olymp. 89, 1 sive quintum et vicesimum diem m. Martii a. 423 idem Thucydides ad aestatem pertinere in nonumque annum ineuntem incidere narrat, IV. 117 et 118 fin. Primus autem Olymp. 89 annus bissextus non est. Atque haec sola computatio refelleret Dodwelli sententiam, nisi ceteris iam, quas attulimus, rationibus esset refutata. Ipse Dodwellus hoc indicium oppositum esse sensit sententiae suae, quam opinione quadam magis etiam contorta ita defendere studuerit, ut potissimum ex Thucydidis lib. V. c. 1, αἱ ἐνιαύσιοι σπονδαὶ διελέλυτο μέχρι Πυθίων, poni posse censeret, Pythia secundo semper Olympiadum anno esse celebrata, neque vero tertio, id quod Scaliger iam docuerat quodque inde a Corsini temporibus optimo iure receptum ab omnibus est; v. Clintonem in Fast. Hell. pag. 197 et Boeckhium in Corp. Inscript. Gr. Vol. I. pag. 812. Qui de Thucydidis chronologia separatim non quaesiverit, etiamsi discesserit a rationibus Dodwelli, facile tamen in eam venire possit opinionem, aestatem hieme longiorem cogitatione sibi finxisse illum scriptorem; praesertim quum locus ille, V. 20, quo de dimidiis anni sui spatiis loquitur, si sola verba spectas, paulo obscurius sit enuntiatus. Facile igitur animum inducas, Thucydeam aestatem esse spatium nullo termino fixo circumscriptum; τὸ θέρος esse tempus, quo res bellicae gestae sint, τὸν χειμῶνα tempus quietis. Sed aliter res se habet. Non enim dubitandum est, quin finis aestatis vel potius initium hiemis praefinitum fuerit et certum temporis vestigium. Nam mediam interdum abrumpit Thucydides rerum gestarum narrationem, quam absolvat interiecta demum illa, qua semper utitur, loquendi formula, καὶ τὸ θέρος ἐτελεύτα. τοῦ δ' ἐπιγυγνομένου χειμῶνος· vide prae ceteris II. 92 et 93. Tradit quoque multa tanquam hiberno tempore facta, quae m. Octobri Iul. accidisse verisimillimum est, ut II. 33, 69, III. 18 et 19. Narrat porro primam, quam Athenienses in Siciliam miserint classem, profectam esse θέρους τελευτῶντος. Nihil autem ambigam, classem illam ante aequinoctium auctumnale exiisse, quum cursum in Siciliam insulam, tam longe ab Attica remotam, ipsi nondum experti essent Athenienses. Vel Romani temporibus aequinoctiorum expeditiones navales non facile suscipiebant; Caesar de B. G. V. 23 ne anni temporibus a navigatione excluderetur, quod aequinoctium [auctumnale] suberat, Cicero ad Atticum X. 17, XII. 28, Plinius H. N. II. 99 (97), Vegetius De Re Militari IV. 39. Qui denique dicere potuisset Thucydides, IV. 89, V. 13, V. 52, τοῦ δ' ἐπιγυγνομένου χειμῶνος εὐθὺς ἀρχομένου, nisi χειμῶν fuit certum et praefinitum temporis punctum? Decernit rem V. 75 et 76, καὶ τὸ θέρος ἐτελεύτα. τοῦ δ' ἐπιγυγνομένου χειμῶνος ἀρχομένου εὐθὺς οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπεὶ δὴ τὰ Κάρνεια ἤγαγον, ἐξεστράτευσαν. Carneae enim ineunte fere mense Septembri celebrata esse scimus; nam Lacedaemonius m. Carneios respondet Attico m. Metageitnioni; cf. C. O. Muellerum in Dorier I. pag. 355 et Idelerum l. l. I. pag. 363. Quodnam

vocatio exercituum foederis Peloponnesiaci ad bellum ineundum, eo melius cum ipsius belli initio poterant coniungi, quo plus valuit illa, quam primo loco posuimus, impugnatio ad ipsum bellum acceleran-

autem aliud tempus fuisse possit illud praefinitum hiemis initium, nisi aequinoctium auctumnale? Quod si sumimus, locus quoque ille V. 20 non satis dilucide scriptus, ipsius rei ratione explicatur. Ad significandum hiemis initium non magis utitur locutione *ισημερία μετοπωρινῇ*, quam *ισημερία ἐαρινῇ* ad significandum initium veris, quia significationes istae vulgo non usitatae erant. Utitur locutionibus iis, quae omnibus lectoribus erant notae. Ad definiendum igitur tempus sub finem aestatis interdum ponit *φθινόπωρον* sive *μετόπωρον*. Definiverat autem Euctemon, aequalis ille Metoni mathematicus et astronomus eiusque socius in excogitanda accuratioris temporis describendi ratione, in *παραπήγματι* suo, proximos esse dies matutini ortus Arcturi et aequinoctii auctumnalis, et hoc quidem undecim tantum diebus post illum incidere; item, Arcturi ortum esse *μετοπώρου ἀρχήν* quae memoriae prodita sunt a Gemino in utilissima illa *Εἰσαγωγῇ εἰς τὰ φαινόμενα* cap. XVI. pag. 249 editionis principis Altorfii a. 1590. Cum Euctemone de hac re consentiens scribit Plinius H. N. II. 47, *sidus Arcturi exoritur undecim diebus ante aequinoctium auctumni*. Neque vero dubium est, quin Thucydides, quae a Metone et Euctemone, aequalibus suis, in rebus astronomicis et chronologicis prolata fuerant, probe noverit.

13. Atque haec caussa est, cur initio primi anni et in fronte novae operis sui partis, Thebanorum contra Plataeenses expeditionem tanquam ad bellum ipsum pertinentem narraturus, eam, qua facta est, noctem tanta diligentia curaue descripserit, quanta in alio tempore definiendo nusquam eum usum esse reperias. Fuit enim haec illius noctis definitio, qua prima simul in Atticam incursio iustumque belli initium accuratius significaretur, quum non alia deinde ei mentio facienda esset, quam octoginta post diebus bellum ipsum erupisse; Thuc. II. 2 et 19. Plataeensis autem res, primus quasi introitus in bellum ipsum, vel ob eam causam ipsius belli narrationi adiungenda fuit, quippe quae non prius composita in ipso bello continuata sit. Nam quae contra Plataeenses Thebani tentaverant, Peloponnesiorum foedus contra Athenienses diutina obsidione facere perrexit. Atque statim initio Athenienses Plataeensibus auxilia, quo facilius urbem suam defendere possent, submiserant, quorum exigua manus, Plataeis quinto belli anno expugnatis, una cum Plataeensibus, quibuscum obsidionem toleraverant, interempta est; Thuc. II. 6, III. 68. Neque Thucydides, quum Athenae die 16 Munychionis m. anni Olymp. 94, 1 captae essent, sive die 15 m. Aprilis a. 404, (Plut. in vita Lysandri c. 15), septem illos et viginti annos, si ab nonnullis discesseris diebus (V. 26, *ἡμερῶν οὐ πολλῶν παρενεγκουσῶν*), quibus ter novem annis, oraculi quoddam responsum duraturum praedixerat bellum, efficere potuit, nisi, quae ad Plataeas acciderant exeunte m. Munychione anni Olymp. 87, 1, d. 6. m. Maii Iul. a. 431, belli temporibus addere vellet. Unus enim et viginti fere illi dies, qui viginti septem annorum spatium explevissent, optime dici poterant *ἡμεραι οὐ πολλὰι παρενεγκούσαι*. Belli autem temporum compu-

dum, et quo manifestius reliqua tumultus certe imaginem iam repraesentavere. Praeterea ambae partes iam adeo sibi diffidebant, ut et ante illam in Plataeas factam incursionem sibi invicem suspecti viderentur¹⁴⁾, et statim post eam nullis amplius inter se commerciis sine caduceatore miscerentur¹⁵⁾.

tatione a prima Peloponnesiorum in Atticam terram incursione incepta vel subducta, plus tribus mensibus, centum quidem et unus dies, viginti illis septem annis defuissent. Et qui tandem Thucydides bellum Peloponnesiacum exortum esse scribere potuit, priusquam socii Peloponnesiaci instructi armatique convenerant, id quod post Thebanam demum fecerunt expeditionem? Neque, quod una civitas sua sponte, neque omnium sociorum consilio adhibito et ne conscio quidem foederis capite, perfecit, ad totam belli societatem pertinere potest; Thebani vero suo, quod aiunt, Marte oppugnarunt Plataeas. Ita igitur Peloponnesiaci demum foederis in Atticam incursus belli initium designat. Atque ita prorsus Thucydides secundo libro (vide annotat. 8) rem describit. Quo factum est, ut, quum V. 20 belli initia in transitu leviter attingeret, eadem diceret ratione, ὡς τὸ πρῶτον ἢ ἐσβολή ἢ ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τοῦδε ἐγένετο. Quod si nihilo minus in computandis belli annis ita fecit Thucydides, ut ex Plataeensibus rebus belli initium duceret, id soli faciliori numerandi rationi, qua anni ab uno vere ad alterum ver describerentur, plenoque illi ter novem annorum spatio oraculorum est tribuendum. Illo autem, quem modo attulimus, loco, V. 20, chronologicas, quas sibi imposuerat, leges et propriam ipsarum rerum gestarum rationem confundens, manifesto errore primam Peloponnesiorum irruptionem belli initium dicit. Pax enim Niciae quum composita sit vicesimo quarto Elaphebolionis die (V. 20, αὗται αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο τελευτῶντος τοῦ χειμῶνος ἄμα ἤρι, ἐκ Διονυσίων εὐθύς τῶν ἀστικῶν, (c. 19.) Ἐλαφηβολιαῖος μηνὸς ἕκτη φθινοῦτος), Thucydides autem addat, compositam esse integro decennio exacto, neglecto paucorum dierum discrimine, c. 20, αὐτόδεκα ἐτῶν διελθόντων καὶ ἡμερῶν ὀλίγων παρενεγκουσῶν ἢ ὡς τὸ πρῶτον ἢ ἐσβολή ἢ ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τοῦδε ἐγένετο, haud dubium est, quin res Plataeenses, sub finem m. Munychionis gestas, scriptor dicere voluerit. Ita hoc quoque loco, viginti illos quattuor dies a vicesimo quarto die Elaphebolionis (d. 12. m. Aprilis) usque ad exeuntem Munychionem (d. 6. m. Maii) significaturus, suo iure illud ἡμερῶν ὀλίγων παρενεγκουσῶν dicere potuit. At si primam, quam octoginta diebus post Thebanorum in Plataeas incursionem in Atticam fecerunt Peloponnesii irruptionem, mente sibi finxisset, profecto centum illos quattuor dies, a vicesimo quarto die Elaphebolionis usque ad vicesimum d. Hecatombaeonis, paucorum dierum spatium dicere non potuisset.

14. Thuc. I. 146.

15. Quod enim Thucydides dicit II. 1, Ἀρχεται δὲ ὁ πόλεμος ἐνθ' ὅτε ἤδη Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων καὶ τῶν ἐκατέρους ξυμμάχων, ἐν ᾧ οὔτε ἐπεμύγνυντο ἔτι ἀκηρυκτὶ παρ'

III.

Neque tamen Thucydides hac annua spatia computandi ratione inde a verno tempore prioris anni usque ad initium insequentis veris utitur solus. Herodotus quoque eandem et novit et in usum suum convertit. Rerum quidem ab hoc scriptore narratarum natura chronologicum, qui omnia deinceps, ut Thucydideus ille, constituat, ordinem non admittit; sed ubicunque tempora addidit, ex horum anno-

ἀλλήλους, videre licet, quo res melius uno quasi obtutu perspiceretur, primi libri exeuntis caussa esse praepositum, quum post Thebanorum demum impetum factum esse cogitandum sit. Vel potius dicendum est, Thucydidem ordiri quidem enumerationem rerum belli Peloponnesiaci a vi, quam Thebani in Plataeenses fecerunt, sed tamen ipsum optime scire atque adeo dicere, primam demum Peloponnesiorum in Atticam terram irruptionem verum esse belli initium. Ceterum quae de Thucydidis annorum in universum computatione dicta sunt ad V. 20 et 26, etiam in II. 47 cadunt. Belli initium sub finem primi mensis sive Hecatombaeonis anni Olymp. 87, 2 factum esse ait. Nihilo tamen minus primum belli annum per exeuntem hiemem id est per nonum eiusdem anni Olympici sive Attici mensem finivit (II. 47, *καὶ διελθόντος τοῦ χειμῶνος πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου τοῦδε ἐτελεύτα*); ita ut primus belli, qualem statuit, annus paucis tantum diebus octo menses superet. Sed belli initium non idem est anni initium, quod quoque vere fieri sumit, et cui rerum narrandarum initium respondere vult. Ubi autem hoc ipsum sibi proponit, iustum initium indicat diligentissime, neque fere usquam sibi repugnat; nam V. 20, *ἡ ἐσβολή ἣ ἐς τὴν Ἀττικὴν*, commutationem potius esse, quam repugnantiam, demonstrare studuimus annotatione 13. Id tamen, fortasse minus recte, reticuit, ut claris verbis doceret, se, propter aptam quandam rerum compositionem, totius belli a Thebanorum irruptione neque a prima, qualem a Peloponnesiis gestam ipse cognovisset, bellica re annos computavisse.

16. Clarissime intelligi potest hoc ex Herod. VI. 31, *ὁ δὲ ναυτικὸς στρατὸς ὁ Περσέων, χειμερίσας περὶ Μίλητον, τῷ δευτέρῳ ἔτει ὡς ἀνέπλωσε*, collato cap. 42, *κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο*, et cap. 43, *ἅμα δὲ τῷ ἔαρι*. Non aequè recte colligi possit ex lib. IX. c. 117 collato cap. 121, id quod facere voluit Clinton in Fastis Hell. ad annum 479 pag. 32 edit. Lips., et in Prooemio pag. XXI, ubi tamen C. G. Krueger in annotatione meliora docuit. Civiliū autem annorum non aliud apud Herodotum vestigium reperitur, nisi quod lib. VIII. c. 51 Calliades archon commemoratur, cuius tempore Xerxes Athenas pervenit. Fit igitur haec archontis Attici mentio in ea re describenda, quae proxime ad Athenas pertinebat.

rum ratione addidisse invenietur¹⁶). Neque Xenophon alium secutus est annos numerandi modum, quamquam non constanter nec ubique tempora indicabat¹⁷). Quid? quod verum tempus pro anni initio habere naturae tam est conveniens tamque commodum aptumque, ut idem fecerint rustici, nautae, negotiatores. Imprimis autem illud institutum

quaeque in publicis Atheniensium vel scriptis vel tabulis vel donis votivis, adiecto archontis nomine, iterum iterumque legebatur. Nullo enim modo Herodotus ex Atticis archontibus ratiocinari poterat, ubi nihil de Atticis rebus narratur. Missam igitur faciamus, quam Clinton proposuit in Append. V. pag. 269 explicationem verborum τῷ προτέρῳ ἔτει in fine c. 95 lib. VI., παρὰ τε Ἰκάριον καὶ διὰ νήσαν τὸν πλόον ἐποιεῦντο (Datis et Artaphernes), ὥς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, δέισαντες μάλιστα τὸν περίπλοον τοῦ Ἰθώ, ὅτι τῷ προτέρῳ ἔτει ποιούμενοι ταύτη τὴν κομιδὴν μεγάλως προσέπαισαν. Classis enim Persarum Dati et Artapherne ducibus, post cladem illam ad Atho promontorium acceptam non primo, sed secundo anno contra Eretriam et Athenas profecta est, quod quidem ex accurata ipsius Herodoti descriptione efficitur. Mardonii enim classe anno Olymp. 72, 1 (492) ad Atho afflicta et disiecta, l. VI. inde a c. 43 usque ad c. 46, per totum, qui insequabatur, annum Olymp. 72, 2 (491) quies erat. Darius misit qui terram et aquam a Graecis peterent, stipendiariis autem urbibus naves imperavit, l. VI. c. 95 init. collat. cap. 46 et 48, et anno demum insequente illum, quem Persae totum in apparando bello consumserant, id est initio aestatis anni Olymp. 72, 3 et 4 sive vere a. 490, nova classis ducibus Dati et Artapherne in Graeciam descendit. Iam Clinton, ut verba Graeca, quibus offendebar, τῷ προτέρῳ ἔτει, expediret, incidit in opinionem parum probabilem, Atticum vel Olympicum hic esse cogitatione fingendum annum. Sed quaerere ausim, ubi tandem apud antiquiorum temporum Graecos ullum modo Olympici anni vestigium exstet, vel indicium aliquod, Olympicam pentaëterida in quattuor partes fuisse descriptam? Factum hoc esse credamus ante Timaeum, qui primus secundum Polybium, XII. 12, Olympiadibus, ex quibus rerum tempora describeret, constanter usus est? Vix ita statui potest. Neque movent me illa, quae Dionysius Halicarnassensis in Iudicio de Thucydide c. IX. 3 p. 826 ed. Reiske, contra Thucydidis chronologiam satis cupide profert; licet iam multo ante Timaeum consuetudo obtinuerit, singulas res gestas nominibus eorum, qui eodem tempore in Olympicis certaminibus victores evaserant, significandi. Ex Timaei autem, quam magistratuum singularum civitatum cum Olympicorum victorum indice instituit, comparatione per se quidem intelligebatur, unum Olympicum victorem quattuor archontum aetatem complecti. Atticus autem annus idem non faceret ad difficultatem Herodotei loci tollendam, quum in tota praeterea narratione Herodotus naturali anno ab uno vere ad alterum usus fuerit. Multo profecto melius Persicus; scriptoris enim animo in narratione sua obversantur res Persicae. Ipsum autem Herodotum, cui rerum narrandarum ordo tam clarus ante oculos versatur, peccasse non crediderim ac potius dixerim, eum non satis

ad res bellicas et gerendas et intelligendas atque describendas ita est appositum, ut in cunctis eiusmodi rebus persequendis haec ratio apud Graecos omnino facile obtinuisse videatur¹⁶).

diligenter scripsisse. Significat enim illud τῷ προτέρῳ ἔτει hoc loco superiore illo anno vel tempore (ut nos dicimus: *das vorige Mal*), et prorsus idem est ac πρότερον, *antea*, quo utitur paucis verbis interpositis. Clarius dixisset: τῷ προτέρῳ χρόνῳ vel στόλῳ.

17. Xenophontem Hellenicorum libro I. et II. usque ad capitis III. sectionem X. in concinnandis rebus belli Peloponnesiaci iis, quas Thucydides morte interceptus absolvere non potuerat, Thucydideum in consignandis temporibus morem secutum esse, in dubitationem vocari non potest. Nemo non agnoscet Thucydideam et diligentiam et rationem omnino temporum digerendorum atque accurate definiendorum. Plurimis utitur Xenophon iisque plane Thucydideis iudiciis temporum, ut, ἀρχομένου τοῦ θέρους vel χειμῶνος, ἐπειδὴ ὁ χειμὼν ἔληγε ἔαρος ἀρχομένου, εὐθύς ἀρχομένου τοῦ ἔρος, ἅμα τῷ ἔαρι, ἀκμάζοντος τοῦ σίτου, ἅμα μετοπαίρω, et id genus aliis; vide omnino Haackii Dissertationem Chronologicam (annotatione 1 laudatam) p. 1, 7 et 12 et Schneiderum ad Hell. I. 2, 1 et in Praefatione. Reliquis libris nulla fere temporum significatio inest, quum Xenophon in illis Thucydidem non amplius auctorem et ducem habeat. Sed tamen ibi quoque interdum indicia quaedam leguntur, inde a verno tempore Xenophontem annos orsum esse; ut in bello Elico, III. 2, 30, καὶ τὸ μὲν λουπὸν θέρους καὶ τὸν ἐπιόντα χειμῶνα ὑπὸ τοῦ Λυσίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐφέρετο καὶ ἦγετο ἡ τῶν Ἡλείων χώρα. τοῦ δ' ἐπιόντος θέρους κ. τ. λ. Non satis accurate igitur Dionysius Halicarnassensis, Xenophontis, ut videtur, immemor, Thucydideam annos computandi rationem vituperans, meminisse de posteræ ætatis historicis eam secutum esse scripsit, in Iudicio de Thuc. c. IX. fin. p. 830, ὅτι δ' οὐκ ὁρθὸς ὁ κανὼν οὗτος οὐδ' οἰκείος ἱστορίᾳ δῆλον. Οὐδεὶς γὰρ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων θερείαις καὶ χειμῶσι διεῖλε τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ πάντες τὰς τετριμμένας ἄγειν ἐπὶ τὴν σαφήνειαν μετῴλητον.

18. Praeter argumenta, quae res ipsa suppeditat, et praeter illud, quod ex commemorato historicorum usu conici potest, nullum equidem ex antiquis scriptoribus aliud afferre possum indicium. Ex ordine autem, quo anni tempora apud scriptores, poëtas praecipue, indicantur, si quis coniecturam proponere velit, res neque satis certa est adeoque periculosa, neque, quatenus nos quidem eam persecuti sumus, ad certum exoptatumque exitum perducere posse videtur. Vel in ipso initio Rhodii illius in hirundinis adventum carminis, quod legitur apud Athenaeum VIII. 60, p. 360, b, Ἥλθ', ἥλθε χελιδὼν, καλὰς ὥρας ἄγουσα, καλοὺς ἐνιαυτούς, κ. τ. λ., haud necessarium est, καλοὺς illos ἐνιαυτούς de ineunte anno vel nostro more de novo anno accipi. Amoenioris enim tempestatis reditus per se gratum ac grave tempus est. Quare hirundo (de qua dicitur in carmine illo Homérico *Εἰρεσιώνη*, in Pseudo-Herod. Vita Homer. c. 33, v. 11, νεῦμαι ἐνιαύσιος, ὥστε χελιδὼν), ut apud nos, ita apud Graecos

Attamen non dixerim, Graecos vel priore vel postera aetate, quum iam civilibus, quos dicunt, annis tempus definiri coeptum esset, annum ita, ut in communem abierit consuetudinem, omnino et in qualibet re

quoque atque Romanos, grati veris grata nuntia, laetis omnino acclamationibus excipiebatur; v. Hesiodi Op. et D. v. 566, Aristoph. Equites v. 419, ὦρα νέα, χελιδών ibique Schol., Pacem v. 800 secundum Stesichorum, Aves v. 714, Philemonem comicum apud Schol. ad Aristoph. Av. 30, ex emendatione Bentleii, ἣ μὲν χελιδὼν τὸ θέρος, ὡ γύναι, λαλεῖ, Plinium H. N. II. 47, Calendas Martii Chelidonian vocant, ab hirundinis visu, et Harquinum ad h. l. Confer C. Zellium in *Ferienschriften* I. p. 68 et H. Koesterum De Cantilenis Popularibus Vet. Graec. p. 71. Hoc autem Chelidonia Rhodium, satis mirum est, quod Athenaeus ex Theognide quodam, Boëdromione mense cantatum esse perhibuit. Principio enim sole veris tempore cantatum esse, ex versibus allatis manifestum est. Qui quidem mos etiam nunc a Graecorum pueris servatur. Ineunte enim Martio mense hirundinem ex ligno factam circumferentes, plane similem cantunculam decantant; v. Carmina Popularia Recentiorum Graecorum Collecta a Fauriello, in edit. Guil. Muellieri I. p. XVIII. Ponamus igitur, quo difficultas tollatur, carmen illud in hirundinis reditum, quod principio a mendicis verno tantum tempore cantabatur, quum forte annonae caritas esset, a mendicis omnino cantari coeptum esse, habita, quod anni tempus esset, ratione nulla. Haec igitur commutatio (Theognis apud Athenaeum I. l., τὸν δὲ ἀγερόν τοῦτον κατέδειξε πρῶτος Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος ἐν Λίνδῳ χρείας γενομένης συλλογῆς χρημάτων) ad notum illum Cleobulum Lindium, unum ex septem, qui dicuntur, Graeciae sapientibus, tanquam viam quandam et rationem, qua egenos olim a gravi fame defendisset, referri possit. Aliam huius difficultatis explicationem proponere non possum. Locus autem Athenaei ita legitur: Καὶ χελιδονίζων δὲ καλεῖται παρὰ Ῥοδίοις ἀγερός τις ἄλλος, περὶ οὗ Θεογνὶς φησιν ἐν δευτέρῳ περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ θυσίων γραφῶν οὕτως „Εἶδος δὲ τι τοῦ ἀγεῖν χελιδονίζων οἱ Ῥόδιοι καλοῦσιν, ὃ γίνεται τῷ Βοηδρομιῶνι μηνί. At qui porro explicandum est, quod hoc loco Boëdromion una cum Rhodo insula commemoratur? Num hoc apud Rhodios quoque mensis nomen fuit? Scriptor, qui affertur, Theognis, quum alias ignoretur, diiudicare non possumus, an forte loco tertii aestivi mensis, quocunque nomine apud Rhodios appellatus fuerit, respondentem Atticorum mensem nominaverit, tempore quidem, neque vero nomine mensis Rhodii commemorato. Satis autem manifesto carminis Dorismus (quare eius initium scribit Hermannus Elem. Doctr. Metr. p. 461, Ἦνθ', ἦνθ'ε) significare videtur, non modo in Rhodo insula, sed in vicina quoque Doride terra, illud cantatum fuisse. Proprium Rhodii mensis nomen notum non est. Possit vero Boëdromion, et idem tanquam aestivus mensis, ex Ionicis Cariae urbibus eo propagatus esse. In his enim invenitur Boëdromion nomen, id quod Boeckhius me per litteras docuit; v. Inscriptionem Priensem in R. Chandleri Inscript. Antiq. p. 15. Quis

a verno tempore incepisse. Nemo quidem negaverit, ortam etiam esse, anni temporibus in orbem quasi moveri visis¹⁹), necessitatem quandam huius orbis decursus a certo quodam initio computandi. De qua re haud dubie multo ante quam civilium annorum computatio vel systematicae, quam dicere liceat, chronologiae initia facta sint, in vulgarem usum nata quaedam est opinio. Sed a vero non procul abesse videtur, pro rerum diversitate annos diversis ab initiis numeratos esse²⁰). Idem nobis quoque accidit, ut, quamvis sit aerae nostrae fastorumque usus tam vulgaris et a longe plurimis receptus, tamen in eam nos consuetudinem adduxerimus, ut lubenter eorum, quae evenerunt, spatia et singulorum hominum rerumque tempora illa ex aera, quam quaeque res in se ipsa quasi fert, numeremus; idque haud immerito.

Verum enimvero communis trium illorum historiarum scriptorum numerandi ratio dignissima est, ad quam animum nostrum attenda-

autem pro certo hac de re maxime dubia aliquid affirmaverit? Unum addo, Athenaeum cantuunculam illam non tanquam vernam afferre, sed nulla anni temporis ratione habita cum alio mendicorum carmine, Coronismate, componere, quod decantantes egeni cornicem circumferebant, stipem cornici suae, ut dicebant, collecturi.

19. Ad hunc anni temporum orbem significandum Homérica, quae anno addita sunt, epitheta faciunt, *περιπλόμενος*, *περιτελλόμενος*, *περιτροπέων* et *τελεσφόρος* quoque. Sed initium tamen anni nondum certum in Homericis carminibus ac definitum fuisse videtur. Ideler l. c. I. p. 260 ex epithetis illis colligit, Homericum annum fuisse tropicum, quem dicunt harum rerum periti.

20. Hesiodus anni orbem pro agricultura in ordinem digerens a semente, *σπορητοῦ* sive *αἰρότου*, sive ab exeunte auctumno incipit; v. Op. et D. v. 445—615. Item Graeci prior aetate ex sententia plurimorum virorum doctorum, quos vide in Ideleri l. c. I. p. 286, annum per solstitium brumale sive hibernum incepisse dicuntur. Ceterum iam ex his, quas attulimus, causis apparet, et cur non una aera in omnium Graecorum usum abire potuerit, et cur singulae singularum Graeciae civitatum aerae nasci nequiverint, priusquam ordines sacerdotum vel summorum magistratum vel eorum, qui in ludicris certaminibus vicerant, consignari coepti sint.

mus. Id enim sine ulla controversia dici potest, scriptores, qui eas res exponerent, quas omnes Graeci ad se pertinere putarent, id egisse atque contendisse, ut temporum definitiones cunctis Graecis claras et ad intelligendum faciles proponerent. Apud plurimos, ne dicam apud omnes Graecos, nisi usu receptum fuisset, in rebus gestis, certe in bellicis et in navalibus expeditionibus, ver pro initio anni habere, qui tandem Herodotus hac temporum descriptione tanquam cognita tam temere uti potuisset? Idem in Thucydidem cadit. Uterque scriptor pro se quisque ea usus est numerandi ratione, quam et legentibus satis expeditam et per se minime ineptam esse censeret; neutri vero eorum in mentem venit, illam tanquam novum aliquod inventum sibi vindicare²¹). Thucydides quidem suam computandi rationem silentio haud praetermisit, non autem quo eam velut a se primo inventam excusaret, sed, quae eius esset rationis commoditas, contra alios scriptores defenderet²²).

21. Principio Graeci annum in longius tantum *θέρος* et in breviorē *χειμῶνα* descripserunt (cf. Ideler l. l. T. I. p. 241); ut nos de diebus loquimur, non de noctibus, quippe quae paucas tantum quietis horas contineant. Quae res multum profuit Thucydidi ad commendandam, qua ipse usus est, anni describendi rationem.

22. Thucydides V. 20 (*σκοπεῖτω δέ τις κατὰ τοὺς χρόνους, καὶ μὴ τῶν ἐκασταχοῦ ἢ ἀρχόντων ἢ ἀπὸ τιμῆς τινὸς τὴν ἀπαρίθμησην τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ προγεγενημένα σημει-
-όντων πιστεύσας μᾶλλον. οὐ γὰρ ἀκριβές ἐστιν, οἷς καὶ ἀρχομένοις καὶ μεσοῦσι, καὶ ὅπως ἐτυχέν τῳ, ἐπεγένετό τι. κατὰ θέρη δὲ καὶ χειμῶνας ἀριθμῶν, ὥσπερ γέγραπται, εὐρήσει
ἐξ ἡμπερίας ἐκατέρου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν δύναμιν ἔχοντος, δέκα μὲν θέρη ἴσους δὲ χειμῶνας
τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷδε γεγεννημένους*), ex mea quidem sententia, chronologiam suam contra priores vel aequales scriptores, qui ex sacerdotum, archontum et omnino ex magistratuum dignitatibus temporum rationem constituiebant, defendere studuit. Ex eius verbis, quae sine accuratioris rei distinctione in universum commoda naturalis anni exponunt, id solum iudicari potest, ipsum anno, qui ex aestate et hieme constet et ab uno vere ad alterum pergat, primum ad enarrandas res gestas (*ἐς τὰ προγεγενημένα*) usum esse sibi videri. Hanc enim rationem aptiorem esse censebat, quam si quis secundum magistratus res enumerare vellet. Inde tamen minime efficitur, primum a Thucydide eam esse excogitatam. Accurata autem temporum definitio

Illud autem baud improbabile esse videtur, prae ceteris Athenienses in vita privata²³) et quotidiana illas, quas supra nominavi, res ex iisdem quibus Thucydidem annis numerare consuevisse, quum apud eos Eponymorum vices in mediam aetatem inciderint. Igitur belli quoque Peloponnesiaci annos secundum illam rationem descripsisse dixerim Atti-

primus est quem in rebus describendis persequitur finis, tamque anxie quasi id facere studuit, ut facilitatem narrationis non raro sustulerit et rerum, quae ita cohaerent, ut separari non debeant, intelligentiam difficiliorem reddiderit. Cuius rei ut uno exemplo defungar, quantopere lectorum animos impedit, primam in Siciliam expeditionem libro tertio et quarto vellicatim narrans et saltuatim! Dionysius quoque Halicarnassensis, quod in rerum descriptione et chronologia crimini Thucydidi vertit, allato tertio libro demonstrare vult, Iudic. de Thuc. IX. 5 p. 826 ed. Reiske. Aequius Dahlmann in Herod. p. 223 et Poppo in Proleg. in Thuc. P. I. Vol. 1 pag. 69 seq. iudicaverunt. Hac enim eius chronologica cura factum est, ut sui temporis belli res singulas accurate legenti et relegenti ita quasi ob oculos poneret, ut maiorem perspicuitatem tota antiquitas nobis non proposuerit. Atque ita hoc primarium eius, quo res et tempora definivit, studium nos recentiores commovebit, ut chronologicis eius antiquiorum temporum descriptionibus, quae primo et sexto libro continentur, sine ulla dubitatione fidem habeamus. Neque intelligimus, qui F. Goellerus, De Situ Et Origine Syracusarum pag. 198, de Timaei in historicam chronologiam meritis agens, dicere potuerit: *Inter illos, quibus historia nuda fuit rerum gestarum recensio, nec certis temporum intervallis distincta, censendi sunt, ut iam dixi, Thucydides, Xenophon, et qui perierunt reliqui.* Quosnam autem potissimum priorum historicorum Thucydides, quum de incerta illa secundum magistratus computandi ratione diceret, ante oculos habuerit, certo dici non potest. De solo quidem Hellanico satis probabiliter accipi potest. Hic enim natu maior Thucydidis aequalis non solum Iunonis sacerdotes, *Ἱερείας τῆς Ἥρας*, in historiis Argivis enumeraverat (v. Hellanici Fragm. collegit F. G. Sturz, ed. altera pag. 79 et 151), sed in Atthide etiam secundum archontes ratiocinatus fuisse videtur, additoque nomine Thucydides (I. 97, *τούτων δὲ ὅσπερ καὶ ἦπατο ἐν τῇ Ἀττικῇ συγγραφή Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη*) chronologiam parum diligentem ei crimini vertit. In universum quotquot fuere scriptores *Ἀτθίδων*, secundum archontes non solum annos numerasse, sed omnino res ipsas in ordinem digessisse videntur; cf. C. G. Siebelis in Phanodemi, Demonis, Clitodemi et Istri Fragm. pag. XXXIV. Philochorus autem, de quo certiora huius rei testimonia exstant, retinuisse modo videtur id quod apud priores scriptores invenit. Ceterum quod M. Marx in Fragm. Ephori pag. 78 de Thucydidis chronologia hoc modo exponit: *Neque Thucydides novam in chronologia viam ingressus est, Hellanici maxime vestigia persecutus. Certe II. 2 et IV. 133 Sacerdotum Argivarum nominibus insignia belli Peloponnesiaci tempora notavit; res gestas anni temporibus, annos Archontibus, Ephoris. Boeotarchis, Olympionicis (sed Pancratii, non ut post factum Stadii victoribus) distinxit, quomodo tam*

cos; neque dubium esse potest, quin eodem modo quo scriptor eius, ubi accurate rem narrat, primam Peloponnesiorum in Atticam terram incursionem belli initium duxerint. Postea vero perinde ac Thucydides²⁴) in universum annos computaverunt ab ea aestate, qua primum agros relin-

longe aberraverit a vero, satis mirari non possumus. Commemorat quidem Thucydides Olympica certamina I. 26, III. 8, V. 49, neque vero ut iis tempora definiat, sed quod res narrat cum his certaminibus celebratis coniunctas. Quoties victores pancratii nominat, et duos quidem eorum nominavit, obiter id facit. Atque ut Dorieum Rhodium nominaret, facile commoveri potuit, quod et ipse, Thuc. VIII. 35 et 84, et gens eius aliis nominibus maxime fuit memorabilis; v. Boeckhii Explicationes ad Pindari Olymp. VII. pag. 165. Praeterea prorsus eodem modo a Thucydide commemorantur Pythia V. 1, Isthmia VIII. 9 et 10, Carneae V. 75 et 76, Hyacinthia V. 23 et 41, Gymnopaediae VI. 82, Atticorum festorum Diasia I. 126, Dionysia V. 20 et 23, Panathenaea V. 47, V. 56, et alii praeterea dies festi. Novam eamque suam quum dare vellet Thucydides chronologiam, quae ex ipsa re proficisceretur, solum narrationis initium necesse fuit, ut ab omnibus intelligeretur, ex civilibus et historicis chronologiis apud Graecos cognitis accurate definiret (II. 2); et ex Archontibus quidem et Ephoris, in Atheniensium et in Peloponnesiacae societatis gratiam; certe enim socii non ignorabant, quis quoque tempore in urbe principali Eponymus esset; ex sacerdotibus autem Iunonis, propter medios Argivos et quod secundum sacerdotes in historicis libris numerari videret. Ita igitur quum exardescens belli principium constituisset, secundum annos suos naturales ab uno vere ad alterum numerare perrexit. Postea, quo legentium operam levaret, iterum indicat utriusque societatis Eponymos, quibus post decem priores annos pax composita est, V. 25 coll. cap. 19. Quam facile autem haec aera ab omnibus Graecis intelligeretur, commodum quidem non levissimum, loco supra allato ne commemoravit quidem, quippe quod omnibus manifestum esset.

23. Quidquid ad rem publicam gerendam pertineret, secundum Archontes numeratum esse, praeter usitatum Eponymorum commemorationem in legibus, psephismatis sive decretis, denique in omnibus litteris publicis, Aristophanes quoque declarat Acharn. v. 67, ubi legatus quidam, qui ad magnum regem missus fuerat, ex itinere redux hocce modo de legatione sua apud populum exponit:

ἐπέμψατ' ἡμᾶς ὡς βασιλεὺς τὸν μέγαν,
μοῦθ' ὃν φέροντας δύο δραχμὰς τῆς ἡμέρας
ἐπ' Εὐθυμέρους ἄρχοντος.

24. Confer annotationes 13 et 15. Dodwellus quoque, Annal. Thucyd. annus XI. ad V. 20, praeter alias, quas non probaverim, sententias id iam recte cognovit, qua media aestate bellum exortum sit, eam totam belli temporibus a Thucydide esse annumeratam, eamque ob causam, quae est eius ex aestivo et hiberno tempore annos numerandi ratio, primae aestatis initium idem belli initium habitum esse, vero belli principio neglecto.

quere coacti, intra Athenarum muros condensati²⁵⁾ ultima fere omnium rerum inopia conflictabantur. Qui quidem primus annus, quem exceperunt anni multis et gravibus malis insignes, omnibus sine dubio tam memorabilis fuit, ut non facile eorum memoria excideret. Ex ipsis igitur rebus, quae acciderant, numerabant et ex hostili illa irruptione, quae tantam vim habuerat in omnium civium Atticorum res fortunasque. Nam cum his cladibus et miseriis quae prius eruperant discordiae comparatae vix leviter eos tetigisse videntur; quamquam commercium cum Megarensibus interpellatum Atheniensibus quoque satis molestum fuerit. Athenienses autem ita numerasse, vel inde certo colligi potest, quod Aristophanem prorsus eodem quo Thucydidem modo belli annos computasse videmus. Fieri enim non potuit, ut poëta comicus coram spectatoribus a vulgari illa, quam omnes receperant, ratione recederet²⁶⁾.

25. Thuc. II. 14, 16, 17, 52; Plutarchus in vita Periclis cap. 34. Diserte tamen a Thucydide VII. 27 declaratur, irruptiones has, quae tamen non ita diu durabant, non omni, quem ex rure caperent, fructu privavisse Athenienses, atque Deceliae demum munitionem et hoc et aliis nominibus gravissima iis detrimenta attulisse, VI. 91, 93, VIII. 18, 19, 20, 27, 28. Eiusmodi in Attica terra munitionem ab hostibus fieri posse, Thucydides Periclem iam ante bellum exortum animo praevidisse indicat I. 142.

26. De hoc anno ex uno vere ad alterum pergente, quo Graecos, praeter civiles illas et sacras annorum numerandorum rationes, multis in rebus tempora definiisse arbitramur, prope verendum est, ne multis iusto uberius exposuisse videamur. Id tamen propterea faciendum putavimus, quod nemo adhuc, quod sciamus, rem, quamvis non reconditam, diligentius explicaverit. Atque haud scio an, modo quis acrius in eam inquisiverit, dilucidius clariusque exponi confirmarique possit.

27. Ceterum hae incursiones non aequae diurnae erant; ad summum non diutius quadraginta diebus durabant (Thuc. II. 57); neque quovis anno repetebantur. Primo et secundo belli anno in Atticam incursum est; at non facta impressio est tertio, quo Peloponnesii et Plataeas obsidione moenibusque cinxerunt et navali bello in Crissaeo sinu occupati erant. Repentinus enim ille impetus in Salamina insulam, et oppugnatio, quam ex Nisaea in Piraeum tentarunt initio hiemis tertii anni (Thuc. II. 93, 94), pro irruptione haberi non possunt. Tertia et quarta populatio Atticae terrae anno quarto et quinto se exceperunt, quarum posteriorem Thucydides (III. 26.) post alteram perniciosissimam dicit. Sexto anno usque ad Isthmum quidem progressi sunt, sed Atticam ingressuros terrae motus averterunt; statim re infecta

IV.

Istae autem Lacedaemoniorum incursiones postea quovis fere anno²⁷⁾ repetebantur unaque cum iis agricolarum potissimum, quos primis summisque vitae bonis privabant, ingravescebant calamitates. Atque in universum quidem dici potest, belli mala hanc Atticorum civium partem gravissime ac paene unice afflixisse. In maiorem contra

domum redierunt. Illo igitur tempore, quo Acharnenses editi sunt, quum quattuor tantum incursiones factae essent, verba illa, *ἔκτω ἔτῃ*, quae in hac Aristoph. fabula v. 266 leguntur, ita tantum ad verbum intelligi possunt, ut meminerimus illo tempore sextum iam annum Dionysia rustica, *Διονύσια τὰ κατ' ἀγροῦς* sive *ἐν ἀγροῖς*, celebrata non fuisse. Neque enim rustici, quorum sedes et domicilia in agris devastata fuerant, qualicunque deversorio in urbe invento, perpetuo vel longius tempus ruri degisse putandi sunt. Poterant tamen totum fere annum, si a brevi illo ubi hostes aderant tempore discesseris, agros et visere et quae direpta non erant, in usum suum convertere (Thuc. VII. 27); sed non sine magno Boeotorum et Megarensium metu, quorum impetum *περιπόλων* auxilio a se defendebant; Thuc. II. 24, IV. 67, VIII. 92; vide Boeckhii Praef. Indic. Lect. Univ. Berol. a. 1819 — 1820. Cavendum autem semper fuisse a vicinorum hostium incursionibus et populationibus, etiamsi ad bellum gerendum tempestas minime esset opportuna, partim ex Aristoph. Acharn. v. 1073 seq. colligi potest, partim ex rustici illius, cuius boves (τῶ βόε) a Boeotis abacti fuerant, querimoniis (ibidem v. 1023). Apertum enim, id quod Atheniensibus gravissimum et opportunissimum fuit, ante Deceliam munitam erat brevius illud iter terrestre per Deceliam et Oropum ducens in horreum quasi suum et multarum rerum receptaculum, in Euboeam (Thuc. VII. 28, VIII. 3), qua, omni terrestri commercio intercluso, maius subsidium non haberent; Thuc. VIII. 95, *Εὐβοία γὰρ αὐτοῖς ἀποκεκλημένης τῆς Ἀττικῆς πάντα ἦν*. Quae de Acharnensium versu 266 dicta sunt, eadem in Equitum v. 793 cadunt, ibi *ἔτος ὀγδοον* non ad verbum intelligendum esse, vel si octavi anni loco septimus, quem quidem expectaveris, scriptus esset. Licet enim septima belli aestate impressio non ita diuturna a Peloponnesiis facta sit (citissime enim post diem quintum decimum redierunt, quum audissent, Pylum ab Atheniensibus occupatam esse), tamen, quum hieme septimi anni belli Peloponnesiaci Equites ederentur, cunctis irruptionibus in numerum redactis, quinta haec demum fuit. De Acharnensium autem versu 890 (*ἔκτω ἔτῃ*) aliter res se habet; ira enim et invidia Atheniensium et vicinorum Boeotorum ac Megarensium tanta fuit, ut sublato omni commercio Copsides anguillae a Boeotis Athenas transportari non possent. Inde igitur sequitur, hoc quidem loco illud *ἔκτω ἔτῃ* proprie accipiendum esse.

urbanorum civium partem, qui quidem quaestus et commercia facerent²⁸⁾, ex ipso bello non mediocres utilitates redundabant²⁹⁾.

Quemadmodum igitur in Attica comoedia omnium, quae quoque tempore fiunt, rerum, populi et totius civitatis conditiones, tempora denique praesentia tanquam in speculo conspiciuntur; ita haec quoque in ea diutina belli mala saepe aguntur, et saepissime quidem ab Aristophane, quippe qui ubique bello maximopere advertebatur, neque solum ab ea quam Pericles inierat eius gerendi ratione prorsus abhorreat. Constanter ab eo et quotiescunque offertur opportunitas, prisca potissimum tempora³⁰⁾, prisci Atticorum mores, simplex porro et naturae conveniens, qualis ruri degitur³¹⁾, vita ab eo lauda-

28. Quapropter plurimi illi πῶλαι, quos comicus dicit in Equitibus v. 131 seq., στυππειοπῶλαι, προβατοπῶλαι, βυρσοπῶλαι, ἀλλαντοπῶλαι, quibus accedunt etiam v. 739 seq. λυγνοπῶλαι, νευροῤῥάφοι et σκυτοτόμοι, et quos in Pace in scenam produxit, θωρακοπῶλαι, κρατοπῶλαι, λοφοποιῖοι, σαλπιγγοποιῖοι, δορυξοί, ξιφουργοί, κάπηλοι ἀσπίδων sive κάπηλοι ὀπλων, a Cleonis partibus stantes, cum potentissimo hoc βυρσοπῶλη bellum persequendum et exoptant et urgent.

29. Non difficile est ad intelligendum, quantopere Pericles et in tota rei publicae gerendae ratione (cf. Boeckhii Oec. Civ. Ath. T. I. pag. 48), et in belli, quod civibus suis probaverat, faciendi consilio id potissimum viderit, quod in civium quaestus et commercia et nauticas omninoque maritimas res alicuius momenti esse posset, rebus atque commodis eorum, qui agros possidebant, in discrimen datis et per bellum deletis; Thuc. I. 143, II. 62. Quae quidem res in causa erat, cur rustici, praecipue opulentiores, οἱ δυνατοί, pacem cum Spartanis fieri maximopere semper cupiverint. Atque haec ratio omni rerum Atticarum natura ita continebatur, ut in Ecclesiazusis etiam, fabula multo post tempora belli Peloponnesiaci (ut statuit Palmerius et cum eo Kruegerus in Clintonis Fastis Hell. pag. 104) anno Olymp. 96, 3 (393) acta, dicere potuerit poeta v. 197,

ναῦς δὲ κατέλκειν τῷ πένητι μὲν δοκεῖ,
τοῖς πλουσίοις δὲ καὶ γεωργοῖς οὐ δοκεῖ.

Et omnino Pericles idcirco bellum gessit, ut recuperaret quidquid foedere illo in triginta annos inito, ad quod, Euboea in potestatem redacta, anno Olymp. 83, 4 (444) detrusi fuerant, Athenienses amiserant.

30. Aristoph. Pace v. 554,

ὥς ἅπαντ' ἤδη ὅτι μεστὰ τὰνθάδ' εἰρήνης σαπρᾶς.

tur et maiorem in modum commendatur. Ut Nicias, ita Aristophanes pro pace usque quasi pugnabat, dummodo eius impetrandae aliqua affulgeret spes, ut Athenienses a tristissima illa liberaret calamitate, qua ne omnes Atticae terrae cives, in urbem Athenas tanquam in castra condensati, quo diutius eo certius moribus animisque depraverentur atque omni intemperantia atque libidine opprimerentur, metuendum sane erat. Itaque sibi constans, quae Nicias intendebat³¹), eadem Aristophanes per decem priores belli annos indefesso animo persequitur. Neque irrita fuit eius opera: anno enim undecimo belli Peloponnesiaci ineunte, sive anni Olymp. 89, 3 veris tempore, inter

31. Non dubium est, quin ita rationibus ac voluntatibus plurimorum civium suorum satisfaceret. Neque in Ecclesiastis, v. 433, agricolarum laudes praetermisit. Vita enim rustica et agrorum cultura, vel omnino qui ex agris capitur quaestus, priscis temporibus, ut apud Romanos, ita apud Athenienses quoque in honore erat et ipsis legibus diligenter defendebatur; cf. Boeckhii Oec. Civ. Ath. T. I. p. 44, II. p. 7 et Wachsmuthii Antiquit. Gr. P. II. T. I. p. 55. Iure agros possidendi praeter ingenuum Atheniensem nemo, neque μέτοικοι, neque omnino peregrini fruebantur (quamquam interdum excepti sunt quidam; vide C. F. Hermannii Antiquit. Civ. Gr. p. 218), nisi gravissimis quibusdam et honoratissimis, quales proxeni erant, senatus populiq. decreto concederetur. Secundum Dinarchum c. Demosth. §. 71. pag. 99 Steph. is tantum civis ad gravissimum et amplissimum munus στρατηγού accedere potuit, qui agrum in ipsa Attica terra possidebat. Dinarchi quidem verba sunt, καὶ τοὺς μὲν νόμους προλέγειν τῷ ῥήτορι καὶ τῷ στρατηγῷ, τὴν παρὰ τοῦ δήμου πίστιν ἀξιοῦντι λαμβάνειν, παιδοποιεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους, γῆν ἐν τῷ ὄρει κερτῆσθαι, πύσας τὰς δικαίας πλοτεῖς παρακαταθέμενον οὕτως ἀξιοῦν προσεῖναι τῷ δήμῳ. Attici autem agri in multas particulas descripti vel divisi usque ad Demosthenis tempora permanserunt, quum permulti civium pro se quisque agros possiderent; cf. Boeckhii Oec. Civ. Ath. T. I. p. 68, T. II. p. 19. Ceterum poeta tam saepe in honestis vitae rusticae iucunditatibus describendis versatur, in Equitibus v. 805, in Pace v. 556 seq. 569 seq., ut a vero aberrare nobis non videamur, si conseamus Aristophanis ipsius, quo vitam rusticam dilexerit, animum atque amorem inde cognosci posse. Libenter animum inducimus, poetam dulci in Aegina insula (Acharn. v. 653 coll. Pacis v. 763) perfructum esse quiete, quam civibus suis saepissime commendat; plane alio modo quam plurimi aequales eius, qui omni lascivia omnibusque libidinibus accensi praecipites in perniciem ruebant. Legant modo, quorum id scire interest, praeclarum illud ἐπὶ ῥῆμα secundae παραβάσεως Pacis v. 1140 seq.:

Spartanos et Athenienses pacem in quinquaginta annos compositam esse scimus, id quod eo minus praetermittere debemus, quum ante bellum triginta tantum annorum pax fuisset. Ac tantum quidem valuit post Cleonis mortem Niciae auctoritas³²). Atque hoc modo, quum rei publicae consulere studeret Aristophanes, imprimis pugnabat et nitebatur pro iis, quae praecipue rustici summopere exoptabant³³), quum

ubi suavis vitae socialis proponitur imago, qualis ruri a modicae rei hominibus degatur; ipsa mater familias simplices dapes parat. Saepe quidem comoedia largitur poëtae occasionem magnitudinis ac gravitatis animi sui significandae; urbanitatis et mansuetudinis multo rariorem. In transitu tantum atque leviter produntur semel teneriores atque molliores animi ipsius sensus, ut egregiis illis verbis, quibus Phidiam in Pace v. 617 et in Ranis v. 82 coll. v. 788 Sophoclem celebravit. — Silentio non praetermittendum esse videtur, ex sententia C. Ferdinandi Ranke, quam in Vita Aristophanis pag. CCXXXII. proposuit, quidquid in Acharnensibus a Callistrato doctis de poëta narretur non ad Aristophanem, sed ad Callistratum pertinere. Qua quidem de sententia et de rationibus, quibus eam vir doctissimus probare studet, longum est dicere. Nunc acquiescendum in iis, quibus C. O. Mueller in Aegineticarum Libro pag. 184 statuit, inter cleruchos Atticos Aristophanem quoque agrum atque domicilium in Aegina insula habuisse.

32. Constante Nicias maxime id egit, ut pacem componeret et confirmaret, Thuc. V. 16, VII. 86, locupletiorum civium et rusticorum rationibus potissimum consulturus, id quod diserte commemoravit Plutarchus in eius vita c. 2 et 9. Ab Aristophane autem sicut ab aliis quoque, ut videtur, poëtis comicis, praestantissimi viri studia omnino esse probata, Musaque, quantum quidem poëta per eam poterat, comica adiuta, hoc mihi quidem extra omnem positum est dubitationem, licet ex paucis illis locis, ubi Nicias ab Aristophane nominatur, vix certi aliquid colligi posse videatur; v. Equites v. 358, Aves v. 363 et 640, Γεωργός in Plutarchi vita Niciae c. 8; nam qui in Ecclesiazusis v. 428 commemoratur, illustris ille Nicias non est; a Palmerio eius nepos habetur.

33. Plutarchus in vita Alcibiadis c. 14.

34. Saepe in Pace repetit, probissimos quosque et omnium maxime agricolas pacem componendam summa virium contentione studere; vide v. 296, 479, 508, 511, 556, 1185.

35. Thucyd. II. 65 init.

36. Tempore illo, quum triginta tyrannis eiectis populus rediisset, quinque tantum millia civium inventa sunt, qui agros non haberent (Dionys. Halicarn. Lysias cap. 32 pag. 526 Reisk.; cf. Boeckhii Oec. Civ. Ath. T. II. p. 20); vel illo igitur etiam tempore fere quarta tantum civium pars ex accurata Boeckhii de Atticorum civium numero disputatione.

praeter divites aut certe locupletes homines, quos quidem, ut omnino omnibus temporibus, ita illa quoque aetate a bello abhorruisse consentaneum est³⁵), tota illa Atticorum civium, quae agros colebat vel saltem possidebat, multitudo bello saeviente plurima amitteret; et haec civium, si numerum spectamus, longe maxima pars fuit³⁶).

37. Ita Lysias, teste Harpocrate s. v. *Ἀρχιδάμιος πόλεμος*, sicut alii quoque illius temporis oratores scriptoresque decem priores belli Peloponnesiaci annos usque ad Nicias pacem nominaverunt; itemque Thucydides hoc spatium V. 20 et 24, VII. 18 *primum bellum*, et V. 26 init. *bellum decennae* dicit, et V. 26 legitur, τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετεί. Illud autem bellum, quod dubia quadam pace, sex annos et quod supererat durante, interposita denuo exarsit, sive secundum bellum Peloponnesiacum, ab oratoribus et historicis vulgo bellum Decelicum nominabatur; ab ipso Thucydide VII. 27, (ὁ ἐκ τῆς Δεκελείας πόλεμος), ab Isocrate de Pace §. 37. pag. 166 Steph., a Diodoro Sic. XIII. 9 et a Strabone etiam IX. 1, 17 p. 396; v. Harpocratem quoque s. v. *Δεκελειός*. De his nominibus cf. C. G. Kruegeri Commentat. Crit. Et Hist. De Thucydidis Historiarum Parte Posteriore pag. 246 et F. L. Dahlmanni Herodotus pag. 222. Pacis autem tempora, inter haec duo bella interiecta, belli temporibus adiungere, quo unum sit et continuum ter novem annorum bellum, unius Thucydidis singularis est ratio. Quod ut conseamus, excusatione adducimur illa, quam V. 26 proferendam putavit. Illi vero sex anni decemque menses (V. 25, καὶ ἐπὶ ἑξ ἔτη μὲν καὶ δέκα μῆνας ἀπέσχογοντο μὴ ἐπὶ τὴν ἐκατέρωθεν γῆν στρατεύσαι), qui media inter prius et posterius bellum tempora continere dicuntur, iam Georg. Acacium et Henr. Dodwellum (Ann. Thuc. a. XVIII., ad Thuc. VI. 105) non immerito offenderunt, neque iniuria numeros illos hi viri docti impugnaverunt. Si spectamus ea, quae Thucydides hoc loco de pace violata narrat, hostiles quidem impetus, quos Athenienses aetate octavi decimi Thucydidis anni, ut videtur, media, ducibus Pythodoro, Laespodio ac Demarato, in Laonicam terram fecere, bellum renovatum significaverunt; neque aliter rem accepisse Lacedaemonios consentaneum est; Thuc. VI. 105, VII. 118. Athenienses contra infestam illam a Peloponnesiis repetitam in Atticam incursionem, quacum Alcibiadis consilio Deceliae munitio coniuncta erat, VII. 18, 19, 27, belli Decelici initium habuerunt. Illud autem octavo demum anno, et hoc vel ipso nono incunte post pacem Nicias, sive post societatem quinquaginta annorum a Lacedaemoniis et Atheniensibus statim post pacem illam imitam (V. 24, ἡ συμμαχία ἐγένετο μετὰ τὰς σπονδὰς οὐ πολλῶ ὕστερον), factum est. Quare septimus annus (ἑξ ἔτη καὶ δέκα μῆνας), quo bellum denuo exortum esse citato Thucydidis loco legimus, neque huc neque illi rei gestae convenit. Satis bene igitur coniecit Dodwellus, legendum esse, καὶ ἑπτα ἔτη μὲν καὶ δύο μῆνας ἀπέσχογοντο. Atheniensium enim in Laonicam terram incursiones, quas Thuc. VI. 105, VII. 18, 27 belli redintegrati principia fuisse prodit, in octavum

V.

Atque inde plurium fabularum, Archidamici³⁷), quod, ut videtur, Athenienses vulgo dicebant, belli temporibus editarum, argumenta aut ipsa repetiit aut certe, quotiescunque occasio data est, comoediis etiam

decimum totius belli annum incidunt, sive post pacem Nicia auctore factam et initam societatem octavum in annum. Quam Dodwellianam coniecturam emendavit C. G. Kruegerus, in Clintonis Fastis H. ad annum Olymp. 91, 3 (414), verba Graeca ita constituens, ἐπὶ ἑπτα ἔτη μὲν καὶ ὃ (τέσσαρας) μῆνας ἀπέσχοτο. Est enim, si Thucydidis sequaris narrationem, verisimilius, Athenienses impetum illum Pythodoro duce fecisse θέρους μεσοῦντος, quam ἀρχομένου. Et acquiescendum esset in doctissimi viri emendatione, praesertim si spectamus verba, ἀπέσχοτο μὴ ἐπὶ τὴν ἑκατέρων γῆν στρατεῦσαι, nisi, sicuti Dodwelliana, et ipsa nimis recederet a scriptoris verbis, quae in omnibus libris vetustis et per typos descriptis sine ulla discrepantia leguntur. Goellerus igitur locum, ut nunc legitur, defendendum sibi sumsit, eumque eo spectare censet, quod Thucydides VI. 93 Lacedaemonios hieme septimi anni vel, tempore propter decimum a Thucydide indicatum mensem accuratius definito, mense Februario anni Olymp. 91, 2 (414) ab Alcibiade commotos esse scripserit, ut denuo contra Athenienses apertum bellum susciperent. Attamen Alcibiades, quum primum Lacedaemonem venit, id egisse putandus est, ut hoc consilium perficeret. Neque recte Thucydidis sententiam perciperemus, si altera parte hiemis anni septimi accuratius consilii illius a Lacedaemoniis capti temporis punctam requireremus. Praeterea illo Thucydidis loco de primis tantum initis consiliis belli renovandi agitur, ad quae Lacedaemonii ab Alcibiade impulsivi fuerint, VI. 93, Ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης τοσαῦτα εἶπεν, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι διανοούμενοι μὲν καὶ αὐτοὶ πρότερον στρατεῦν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, μέλλοντες δ' ἔτι καὶ περιοράμενοι, πολλῷ μᾶλλον ἐπερρώσθησαν διδάξαντος ταῦτα ἕκαστα αὐτοῦ, καὶ νομίσαντες παρὰ τοῦ σαφέστατα εἰδότες ἀκηκοέναι ὥστε τῇ ἐπιτειγίσει τῆς Ἀκελείας προσεῖχον ἤδη τὸν νοῦν καὶ τὸ παραπίκα καὶ τοῖς ἐν τῇ Σικελίᾳ πέμπειν τινὰ τιμωρίαν. καὶ τὸν Γύλιππον τὸν Κλεανθρίδου προστάξαντες ἄρχοντα τοῖς Συρακοσίοις ἐκέλευον μετ' ἐκείνων καὶ τῶν Κορινθίων βουλευόμενον ποιεῖν ὅπῃ ἐκ τῶν παρόντων μάλιστα καὶ τάχιστα τις ὠφελία ἦξει τοῖς ἐκεί. Atque in nova illa, quam in Atticam terram suscepturi erant, impressione apparanda plus etiam annuo spatio consumserunt Lacedaemonii, neque eos quem eventum res in Sicilia habiturae essent exspectasse non putaverim. Ceterum si quis vulgatam scripturam (ἔξ ἔτη μὲν καὶ δέκα μῆνας) defendere velit, illud afferre possit, tum demum Athenienses ad incursionem in Laconicam faciendam

iis, quibus id non de industria agebat, ita intexit Aristophanes, ut pacis commoda et iucunditates populo Attico quam maxime vividis quasi coloribus ante oculos poneret³⁸).

adductos fuisse, quum Lacedaemoniorum consilium Gylippumque in Siciliam missum cognovissent. Sed dubium non est, quin Thucydides in tempore tam accurate et mensibus quidem additis indicando, non tam consilium quoddam a Lacedaemoniis captum vel capiendum, quam certum quoddam factum ante oculos habuerit. Illo tamen loco, V. 25, quum contra vulgatum iudicium excusare se velit, cur duo illa, quae vulgo habebantur, Peloponnesiaca bella unum continuum viginti septem annorum bellum statuat atque describat, et quum hanc ob causam id agat, ut pacem inter duo haec bella interpositam exigui tantum spatii fuisse ostendat: haud scio an: καὶ ἐπὶ ἑξ ἔτη μὲν καὶ τέσσαρας (A enim vel ὅ et hoc et δέκα significat, cf. annotatio 53) μῆνας ἀπέσχογοντο scripserit classemque Atheniensium in Siciliam profectam significaverit. Classis enim haec in altum provecta est ipso quarto mense anni septimi (VI. 20, θέρους μεσοῦντος ἡδὴ) post pacem Nicianam, initio veris anni OL 89, 3 compositam. Satis autem Thucydidis rationi, qua internum potius rerum ordinem secutus est, convenire videtur, si censeamus, Atheniensium in Siciliam expeditionem quasi proprium belli renovati principium ab eo iudicari. Ita enim res se habebat. Neque Atheniensium qui modo prudentiores considerationesque essent ignorabant, impetum in Syracusanos factum certo bellum Peloponnesiacum revocaturum, Thuc. VI, 10. Quorsum autem haec expeditio Atheniensium spectaret, et quid inde sperare quidem non sine ratione possent, cuncta haud dubie Graecia notum erat. Peloponnesii seu Dorici foederis socii, quum primo bello impedivissent Athenienses, quo minus in occidentales quoque terras latius propagarent imperium, tunc multo magis obsistendum putabant. Floruit quidem Syracusis auctoritate Hermocrates, sed plurimos quoque popularis potestatis studium Atheniensibus reddiderat amicos. Corinthii praeterea, ut ad prius, ita ad alterum hoc bellum, et multo fortasse magis, Spartanos incitaverunt, Thuc. VII. 18. Accedebat quidem Alcibiadis quoque studium et gratia, qua apud Lacedaemonios valebat; quam tamen Athenienses iusto pluris aestimasse videntur. Ceterum si ponamus, Thucydidem V. 25, καὶ ἐπὶ ἑξ ἔτη μὲν καὶ τέσσαρας μῆνας ἀπέσχογοντο scripsisse, iis, quae VI. 105 et VII. 18 narravit, accuratae singulorum quoque ac magis externorum factorum definitioni satisfecit. Neque, rebus ita perpensis et intellectis, ullo modo Thucydides sibi repugnat. Id tantum facere omisit, ut, quae de interno magis et universo rerum ordine ac nexu sentiret, singulorum factorum narrationi respondentia proponeret diserteque indicaret, illa ἑξ ἔτη καὶ τέσσαρας μῆνας ad expeditionem in Siciliam susceptam pertinere, id quod, ut dictum est annotatione 13 et 15, in illam quoque quam de belli initio posuit definitionem cadit.

38. Operae pretium est legere quae hac de re praeclare disputata sunt ab I. W. Suevernio in Commentatione de Aristophanis Γήρα pag. 22 seq.

Ex fabulis autem iis, quae nobis sunt servatae, hac referendae sunt Acharnenses, Equites et imprimis Pax, quae paucis tantum diebus ante ipsam pacem, cui ab auctore Nicia nomen datum est, compositam fuerat acta³⁹).

Video quidem his comoediis Vespas quoque nuper annumeratas⁴⁰). In Vespis autem pariter atque in Nubibus, quas fabulas duobus illis inter Equites et Pacem annis, et Nubes quidem anno Olympiadis 89, 1, Vespas autem anno eiusdem Olympiadis secundo, in scenam produxit Aristophanes, pacis et rusticae vitae desiderium ne verbo qui-

39. Vide Pacis versus 292 seq., 337 seq., 435 seq., 511, 520 seq., 990 seq., 1127 seq. Haec fabula anno Olymp. 89, 3, Alcaeo archonte, urbanis sive magnis Dionysiis docta est, circiter quarto fere decimo die Elaphebolionis, id quod didascaliam quoque, quam sub finem Argumenti ad Pacem ab I. Bekkero ex codice Veneto 474 editi legimus, satis superque confirmatur. Vividissima haud dubie imagine haec comoedia omnium, qui bello pacem praeferebant, desiderium animique sententiam declaravit. Quum splendidissimo ederetur dierum festorum tempore, quod et ad excipiendos peregrinos et ad alienarum civitatum legatos lautissimo hospitio accipiendos et aptum erat et consulto constitutum, Thuc. IV. 18, V. 23, non magis id egit Aristophanes, ut Athenienses, quam ut peregrinos et hostilium maxime civitatum legatos pacis conciliandae studio inflammaret, cuius ineundae causa Athenis eos affuisse verisimile est. Et quum iam aliqua pacis spes subesset, poeta animo suo elatus altius tetendit, quam ut uni suae patriae salutem exoptaret. Iterum iterumque, in quo totius Graeciae salus sita sit, significat, etiam, quod dixi, propter peregrinos quos habebat spectatores; vide v. 59, 63, 105, 109, 204, 270, 302, 408, 436, 646, 866, 1321. Ipsos Lacedaemonios laudare audet, v. 478; solos Boeotos v. 468, et Megarenses reprehendit, v. 246, 249, 481, 500, quorum utrorumque pacis studium tepidum atque remissum et tunc fuit et postea quoque permansit. Attamen ista reprehensio non satis iusta fuit. Vera enim pacis inter Spartam et Athenas componendae natura, qualem ex foedere statim post (*οὐ πολλῶ ὕστερον*) ab his civitatibus facto melius cognoscere licet, ab ipso Aristophane claris admodum verbis describitur, v. 1082, *ἐξὸν σπεισάμενοις* (Lacedaemoniis atque Atheniensibus) *κοινῇ τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν*, vide Thucyd. V. 27 et prae ceteris c. 29. Quamvis autem certissima per totam fabulam spes ostendatur, brevi fore, ut bonum illud diu desideratum tandem Graecis reddatur, tamen, quo die fabula acta est, non exiguas difficultates pacis expediendas fuisse, suspicio est. Lamachus pacis adversarius nominatur, v. 473 et v. 1270 seq., quamquam hic idem postea pactis pacis, Thuc. V. 19, et foederis, V. 24, nomen suum subscripsit. Et locum quoque illum, ubi Hierocles in scenam prodit, v. 1052 seq., contra

dem significavit, quippe quod praecipuum fortasse aequalium comoe-
diarum⁴⁰), quae nostra ad tempora non pervenerunt, effecerit argumen-
tum. Neque tamen, quae in Vespis deridenda proponuntur effrenata
Atheniensium litigandi et imprimis iudicia exercendi studia, negave-
rim, eo potissimum consilio acerba perstringi ab Aristophane irrisione,
quod ea et nata erant e calamitosa conditione, qua fuere res Atticae
bello gravi aequae ac continenter saeviente, et concitata atque nutrita
etiam a Cleone aliisque eius similibus, qui misere rem publicam Athe-
niensium perturbabant⁴²).

pacis adversarios scriptum esse apparet. Pax igitur quum nihilo minus decem fere diebus post
actam hanc fabulam facta sit, Thuc. V. 19, Ἐλαφηβολιώνος μηνὸς ἕκτη φθίνοντος, non
nihil eam habuisse momenti ad incundam pacem verisimile est, et fortasse hanc eius vim signi-
ficaturus scripsit Thucydides cap. 20, αὐταὶ αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο ἐκ Διονυσίων εὐθὺς τῶν
ἁστυκῶν. Idcirco autem fabulae nomen non a choro impositum esse videtur, quod tum
Γεωργοὶ nominanda fuisset, hoc autem nomine uno vel duobus vel potius, ut mihi quidem
videtur, tribus annis ante poëta fabulam iam docuerat; vide annotationes 41 et 44.

40. A Suevernio in Commentatione de Aristophanis Γῆρα pag. 20 et 23.

41. Quonam enim allo tempore, quam his fere annis, Aristophanis Γεωργούς et Ὀλκάδας
doctas esse censeamus? Vide annotationes 39, 43, 44.

42. Vespas et ipsas contra Cleonem scriptas esse nemo non concedet, modo sit memor
personarum Βδελυκλέοντος illius atque Φιλονκλέοντος. Quem bis affert Plutarchus (in vita
Niciae c. 2 et in Reip. Ger. Praeceptis c. 13 p. 807 a; cf. Dindorfius in Fragm. Aristoph.
p. 108) poëtae oomici illius aetatis, auctoris nomine non addito, de Cleone versum,

γερονταγωγῶν [τὸν δῆμον] καὶ ἀναμισθὰ ρνεῖν διδοὺς [τῷ δῆμῳ],

optime ille declarat rem, in qua perstringenda unice versantur Vespae. Mercedem enim iudicum,
μισθὸν δικαστικόν, quam praeter alias publicas largitiones Periclem in civitatem primum in-
vexisse scimus, auxerat Cleon initio prioris belli Peloponnesiaci statim post Periclis mortem.
Igitur Cleon isto, nihil inexpertum omittens, quo auram popularem captaret, auctor exstitit
suasorque, ut pro uno obolo, qui temporibus Periclis dabatur, iudicibus postea numeraretur trio-
bolus. Quae res plebi gratissima fuit, quum multos, prope omni agrorum proventu privatos,
summa inopia pressos fuisse facile sit ad intelligendum. Itaque Cleon non modo iudicibus
mercedem, sed sibi quoque auxerat, id quod unice curabat, gratiam apud plebem cum maximo
detrimento aerarii, quod praeterea exhauriebant belli sumtus. Vide Boeckhium in Oec. Civ.
Ath. T. I. p. 260 et G. F. Schoemannum in libro Attischer Process pag. 136 seq.

Earum porro comoediarum Aristophanis, quarum iacturam dolemus, secundum tempora et argumentorum similitudinem satis probabiliter huc referri possunt *Ὀλκάδες* et *Γεωργοί*. Et *Ὀλκάδες* quidem ex sola anonymi grammatici cuiusdam, sed utilia narrantis, auctoritate, et consilii et aetatis ratione habita, huc pertinere, haud immerito indicari posse arbitror⁴³); licet pauca huius fabulae fragmenta, quae nobis ab Athenaeo, Galeno et quibusdam grammaticis servata sunt, doceant nihil, quod

43. Satis bene dicit scriptor ille anonymus allati modo (annot. 39) argumenti Pacis, in Bekkeriana editione Aristophanis pag. 243, 24, τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς κωμῳδίας [*Εἰρήνης*] ἐστὶ τοῦτο· συμβουλεύει Ἀθηναίους σπείσασθαι πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. οὐ τοῦτο δὲ μόνον ὑπὲρ εἰρήνης Ἀριστοφάνης τὸ δράμα τέθεικεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀχαρνεὺς καὶ τοὺς Ἰππέας καὶ Ὀλκάδας καὶ πανταχοῦ τοῦτο ἐσπούδακεν, τὸν δὲ Κλέωνα κωμῳδῶν τὸν ἀντιλέγοντα καὶ Λύμαχον τὸν φιλοπόλεμον αἰεὶ διαβάλλον. Ex *Ὀλκάδων*, quae quidem usque ad hoc tempus reperta sunt, fragmentis, neque de argumento earum neque de tempore certi quid colligi potest (cf. tamen annot. 41), nisi quis id alicuius momenti duxerit, quod secundum fragmentum quoddam ab Acharnensium scholiasta ad v. 710 servatum, apud Dindorfium fr. 362, mentio iniecta est Euathli illius, qui in Acharnensibus quoque, v. 710, et in *Vespis*, v. 592, perstringitur, et quod in alio fragmento apud eundem scholiastam ad *Acharn.* v. 122, apud Dindorfium fr. 361, Stratonis cuiusdam nomen legitur, quem Aristophanes deridet in *Acharn.* v. 122 et in *Equitum* v. 1374. Attamen iste quidem commemoratur in *Avibus* quoque, v. 942. Veri enim similis est, Stratonis nomen in Pindarico illo carmine, quod Aristophanes hoc Avium loco in suum convertit usum, ab Aristophane potius quam a Pindaro profectum esse, id quod Boeckhii iam rectissime observavit ad fragmentum Pindari 72, pag. 598.

44. Quamvis plerumque difficile sit atque lubricum ex paucis deperditae alicuius comoediae fragmentis totius argumentum et consilium divinare, vel definire tempus quo acta sit, vel adeo descriptionem singularum partium docere, id quod Suevernius in *Γῆρα* fabula facere conatus est, ea tamen est natura paucarum quae *Γεωργῶν* supersunt reliquiarum, ut satis certo iudicare nos iubeant, fabulam, si non uno eodemque quo Equites anno, id est Stratocle archonte, anni Ol. 88, 4 magnis Dionysiis, id quod mihi a vero proxime abesse videtur, duobus certe insequentibus annis doctam esse, aut Isarcho archonte, anni Ol. 89, 1 Lenacis, aut archonte Aminia, anni Olymp. 89, 2 Dionysiis urbanis; vide annotationes 39 et 41. De argumento et consilio *Γεωργῶν* tria prae ceteris fragmenta, in Dindorfii Commentatione de Aristophanis *Fragm.* 156, 163, 169, et praecipue nomen fabulae ipsum quaeque inde de choro conici

pro certo affirmare ausim, neque de consilio comoediae, neque de tempore, quo in scenam commissa sit. Γεωργούς coniectura tantum, sed quae idoneis, opinor, nitatur rationibus, illi fabularum seriei annumerare non dubito⁴⁴). Si quis vero tertiam ex deperditis Aristophanis

possunt, omnem paene tollunt dubitationem. Prius horum fragmentorum asseram infra; alterum ita legitur apud Stobaeum *περὶ εἰρήνης* LV. 2,

*Εἰρήνη βαθύπλουτε καὶ ζευγάριον βοεικόν, εἰ
γάρ ποτ' ἐμοὶ παυσάμενῳ τοῦ πολέμου γένοιτο
σκάψαι καὶ ποικιλῆσαι τε καὶ λουσαμένῳ διελκῦσαι
τῆς τρυγῆς ἄρτον λιπαρόν καὶ ῥάφανον φέροντι.*

Tertium denique exhibet Pollux IX. 69,

*Ἐξ ἄστεως νῦν εἰς ἀγρὸν χωρῶμεν ὥς πάλαι δεῖ
ἡμᾶς ἐκεῖ τῷ χαλκίῳ λελουμένους σχολάζειν.*

Propter primum finem, desiderium pacis et agrorum, maximam similitudinem cum Acharnensibus, Equitibus, Ὀλκάσι et Pace Γεωργούς habuisse apparet, et mirandum sane est, quod auctor ille anonymus argumenti Pacis, cuius praeclaram admodum sententiam modo (annotatione 43) attulimus, hanc fabulam quattuor illis non annumeravit. Quapropter Γεωργοὶ tempori illi, quod effluxit inter bellum Archidamicum, Niciana pace finitum vere anni Olymp. 89. 3, et Decelicum bellum, quod incepit item vere anni Ol. 91. 3, assignari non possunt. Per omnes enim hos octo annos, qui Atticos agros colebant et habitabant, nullo modo impediti erant, quo minus pacis quamquam dubiae fruerentur commodis. Post hoc autem tempus in scenam commissi esse ideo non possunt, quod in fragmento illo a Plutarcho in vita Niciae c. 8 servato (Dindorf. 156) Nicias ita commemoratur, ut necessario etiam tunc vivus putandus sit. Constat autem, Niciam Syracusis interemptum esse, Corinthiis illis maxime auctoribus, ineunte anno Ol. 91, 4, sub finem aetatis anni Thucydidei undevicesimi. Porro eodem ex fragmento,

*A. ἐθέλω γεωργεῖν. B. εἴτα τίς σε κωλύει;
A. ὑμεῖς ἐπεὶ δίδωμι χιλίας δραχμάς,
ἐάν με τῶν ἀρχῶν ἀφῆτε. B. δεχόμεθα
δισχιλίας γάρ εἰσι σὺν ταῖς Νικίου.*

illud quoque intelligitur, post Pylias res eos esse doctos, id est post aetatem annorum Ol. 88, 3 et 4. Mille enim drachmas Plutarchus eo valere censet, quod Nicias illo tempore magistratu (στρατηγίας) sua voluntate abierit eumque adversario suo Cleoni concesserit, et, ex mea quidem sententia, in viginti tantum dies; neque in ea re Plutarchus aequè errasse videtur, atque quod simul illud μελλονικῶν ex Avium versu 640 huc retulit. Plane perspectum quidem non habemus, quod persona

fabulis, *Γήρας*, in illius ordinis numero reponere velit, eius opinionem mea assensione minime comprobaverim⁴⁵).

B. dicit de mille drachmis Niciae, sed non video cur explicationi Plutarchi fidem denegemus. Mille drachmarum poena fuisse videtur, si quis certa quaedam in magistratu gerendo peccata admisisset. Quam pecuniam qui statim numerabat, in magistratu permanebat; qui multam non continuo solvebat, ei munere abeundum erat; contra magistratum enim, qui debitor aerarii dici poterat (*ἄρχειν τῷ δημοσίῳ ὀφείλων*), *ἐνδείξις* obtinebat; cf. M. H. E. Meier in libro *Attischer Process* pag. 242. Mille drachmarum poena saepissime commemoratur; vide Boeckhii *Oec. Civ. Ath.* T. I. pag. 403 seq.; et praeter ceteros Prytanibus imponebatur, certis quibusdam populi concionibus ab iis non rite habitis. Servata est nobis lex hac de re lata in Demosthenis orat. *Timocratea* §. 22 p. 706, *ἐὰν δ' οἱ πρυτάνεις μὴ ποιῶσι κατὰ τὰ γεγραμμένα τὴν ἐκκλησίαν ἢ οἱ πρόεδροι μὴ χρηματίσωσι, ὀφείλειν τῶν μὲν πρυτάνεων ἕκαστον χιλίας δραχμὰς ἱεράς τῇ Ἀθηνᾷ, τῶν δὲ προέδρων ἕκαστος ὀφείλετω τετραράκοντα δραχμὰς ἱεράς τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ ἐνδείξις αὐτῶν ἔστω πρὸς τοὺς δεσμοθέτας, καθάπερ ἐὰν τις ἄρχῃ ὀφείλων τῷ δημοσίῳ*. Nicias igitur, ut ista multa condemnari posset, in eo peccasse putandus est, quod Pylium imperium suum ad arbitrium Cleoni, quamquam in ipsa quidem concione populi, permiserat, et hortante et instigante adeo Atheniensium multitudine, quod spectaculum ridiculum Thucydides, IV. 27 et 28, et Plutarchus, in vita Niciae cap. 7, narraverunt. Facile autem nobis persuademus, Niciam minime ignorantem quae multa sibi solvenda esset ita egisse statimque pecuniam numerasse: certe quidem praetor permansit. Simile quid de Demade narrat Plutarchus in vita Phocionis c. 30. Quod autem persona *A* se *γεωργεῖν* posse negat, nisi magistratu gerendo sit liberata, id ex ipsa fabulae ratione, quam ignoramus, profectum esse existimandum est, neque vero inde colligendum, pacis tempore actos fuisse *Γεωργοὺς*, quum in iis agros colendi facultas declarata sit. Alia fragmenta fabulae certius belli tempora designant, quam ut obscuro hoc loco commoti in dubitationem vocare possimus, num forte fabula ad pacis tempora inter bellum Archidamicum et Decelicum referenda sit. Si vero, quae de mille drachmis Niciae in *Γεωργοῖς* dicta erant, cum Plutarcho recte ad res Pylias retulimus, sequitur, tempore quam proxime illas res excipiente doctam fuisse fabulam et quidem, ut mihi videtur, eodem anno, quo solverit Nicias illam poenam aerario. Accipit enim persona *B* mille drachmas, quas offert persona *A*, easque addit drachmis Niciae, quaestor quasi aerarii. Praeterea fragmentum apud Athenaeum III. 7 init. p. 75, a (Dindorf. 164) prohibet, quo minus editam esse fabulam statuamus a. Olymp. 89, 3, m. Gamelione, Lenaeis ante Dionysia urbana, quibus insequente Elaphebolione Pax in scenam prodit. Illo enim tempore verisimile est poetam quodvis prudenter vitasse verbum, quod Lacedaemonios laedere vel Athenienses contra eos incitare posset. Nam statim post pugnam ad Amphipolim factam, quum ambo duces Brasidas et Cleon occidissent, bellum con-
quievit, et Athenienses non minus quam Spartani paci studebant; Thucydides V. 13 et 14,

Praeterea Aristophanes in ea quoque fabula, quae Decelico⁴⁵) bello docta est, Lysistrata⁴⁶), auctor suasorque quidem omnibus fuit Graecis, ut pacem inirent, sed, quam magna rerum commutatio facta esset, non

ξυνέβη τε εὐθύς μετὰ τὴν ἐν Ἀμφιπόλει μάχην καὶ τὴν Ῥαμφίου ἀναχώρησιν ἐκ Θεσσαλίας ὥστε πολέμου μὲν μηδὲν ἔτι ἄψασθαι μηδετέρους, πρὸς δὲ τὴν εἰρήνην μᾶλλον τὴν γνώμην εἶχον. Eodem vero quo Thucydides modo Aristophanes duos illos viros unicos in causa fuisse identidem dicit, quo minus pax fieret; v. Plutarch. Nic. c. 9. Neque vero illud negari poterit, temporibus Lenaeorum anni Olymp. 89, 3 de pace, de qua duobus mensibus post convenit, agi coeptum esse. Cf. quae de consilio et tempore *Γεωργῶν* a Suevernio dicta sunt in Commentatione de *Γῆρας* p. 29. Quo facilius uno quasi oñtut cognoscantur quae de tempore *Γεωργῶν* et *Ὀλκίδων* disputavimus, en

Tabula fabularum ab Aristophane temporibus belli Archidamici editarum.

a.	427 a. Ol. 88, 1 arch.	Diotimo	Lenaeis (?)	<i>Δαιταλῆς</i>
	426	88, 2	Eucle	Dionysiis urb. <i>Βαβυλώνιοι</i>
	425	88, 3	Euthydemo	Lenaeis <i>Acharnenses</i>
	424	88, 4	Stratocle	Lenaeis <i>Equites</i>
				Dionysiis urb. <i>Γεωργοί</i>
	423	89, 1	Isarcho	Lenaeis <i>Γεωργοί (?) Ὀλκίδες (?)</i>
				Dionysiis urb. <i>Nubes (Νεφέλαι πρότεροι)</i>
	422	89, 2	Aminia	Lenaeis <i>Vespa et Προάγων</i>
				Dionysiis urb. <i>Γεωργοί (?) Ὀλκίδες (?)</i>
	421	89, 3	Alcaeο	Lenaeis <i>Ὀλκίδες (?)</i>
				Dionysiis urb. <i>Pax</i>

45. Suevernus quidem in docta et ingeniose scripta, quam de *Γῆρας* Berolini anno 1827 edidit, commentatione statuit, hanc quoque fabulam, cui cum Equitibus, quod adinet ad totius comoediae dispositionem, similitudo quaedam fuerit, huc pertinere, atque adeo opinionem, qua post Vespas, Lenaeis doctas, Dionysiis urbanis aetam esse *Γῆρας* sumit, probabilem reddere conatur. Sed ingenue fateor, omnia quae pretulit mihi in mera coniectura posita esse videri, et ne ex ullo quidem fragmentorum hucusque certe inventorum neque de consilio neque de tempore *Γῆρας* certi quid effici posse; praesertim quum a Car. Ferd. Ranke, in Commentatione De Vita Aristophanis p. CCCXIV. demonstratum sit, frustra Suevernium ex fragmento in Anecdotis Bekkeri T. I. p. 430, 15 tempus, quo *Γῆρας* in scenam datum fuerit, definiendum suscepisse; cf. Dindorfum in Fragmentis Aristophanis 186 p. 104 et 67. Longum est de singulis Suevernii commentis dicere. Hoc unum addo, manifesto eum errasse in eo, quod scripsit p. 31, fabulam

eodem consilio quo priores fabulas commentus erat Archidamici belli tempore, quo turbulenta dementia civium perditorum nondum effecerat, ut Athenienses Syracusano bello temere suscepto in ultimum discrimen adducerentur, et quo tempore non modo Aristophanis fabulas audire, sed simul etiam Niciae consiliis aures praebere possent.

VI.

In Acharnensibus ergo, ut ad rem propositam revertamur, per Dicaeopolidis⁴⁶) personam et sub finem fabulae, quo declaretur eventus rei in ea tractatae, per chorum rusticorum Acharnensium pax quam

Cleone iam in Thraciam profecto esse actam. Cleon enim sine ulla dubitatione post quartum decimum demum diem Elaphebolionis, ergo post Dionysia urbana anni Olymp. 89, 2, ad exercitum abiit (Thucyd. V. 2); hoc enim anno aequinoctium vernum incidit in diem 26 Elaphebolionis.

46. Vide annotationem 37.

47. Commendantur quidem etiam in Lysistrata, anno Olymp. 92, 1 (411) archonte Callia acta, tam Atheniensibus quam omnino Graecis incundae pacis bona, sed hac in fabula, maritorum amore vel desiderio coniugum suarum tanquam unico usus stimulo pacis componendae, totam fere rem magis comice tractavit Aristophanes. Quod enim iam in Acharnensium versibus 1052 et 1060 in transitu tetigerat argumentum obscenum, in eo tractando fere unice versatur in Lysistrata. Ante constitutam dominationem Quadringentorum actam esse Lysistratam in aperto est. Sed ea constituta demum est ipso Munychionis initio. Suevernius in Commentatione de Aristophanis Nubibus p. 45 et nuper Rud. Hanovius in Exercitationibus Criticis in Comicos Graecos p. 68 seq. ostendere conati sunt, Lysistratam Lenaeis esse editam, sed neuter rem absolvit. Atque equidem non video, quidni etiam Dionysiis urbanis acta esse possit, praesertim quum poëta rem suam ita agat, ut non magis Athenienses quam cunctos Graecos respiciat.

48. Dicaeopolis hic, quemadmodum Trygaeus ille in Pace, vel ipso nomine est oomica tantum persona atque minime historica. Quare autem Aristophanes (Acharn. v. 406. *Δικαιοπόλις καλεῖ σε Χολλίδης, ἐγὼ*) finxerit, eum ortum esse Demo *Χολλίδαις* (τῆς φυλῆς *Αἰγυῖδος* vel *Λεοντίδος*), adhuc a nemine exploratum est. Mihi quidem non satisfaciunt quae annotat scholiasta, *ΧΟΛΛΙΔΗΣ*] *ἄνθρωπος τῆς Αἰγυῖδος φυλῆς ἣ παῖζει διὰ τὸ χαλούς* (vide v. 411) *εἰσάγειν*. Neque melius se habet, quod P. Elmsleius ad locum illum conicit, Euripidis *δημότην* fuisse Dicaeopolin. Nam Harpócraton s. v. *Φλύα* diserte

maxime commendatur. Quare Dicaeopolis, pace triginta annorum separatim cum Spartanis inita, quum in Demum suum reversus Dionysia ruralia ageret, canere incipit,

Φαλῆς, ἑταῖρε Βακχίου,
ξύγωμε, νυκτοπεριπλάνη-
τε, μοιχέ παιδεραστά,
ἔκτω⁴⁹) σ' ἔτει προσεῖπον ἐς
τὸν δῆμον ἐλθὼν ἄσμενος.

Et postea, quum pacis commoda percepturus mercatum iam instituisset, anguillas a Boeoto quodam venum datas Copaïdes salutat laetissime additque

σκέψασθε, παῖδες, τὴν ἀρίστην ἔγχελυν,
ἤκουσαν ἔκτω⁴⁹) μόλις ἔτει ποθουμένην.

tradidit, Euripidem fuisse Phlyensem. Perinde erravit etiam F. A. Wolfius, *aus Aristophanes' Acharnens* p. IV., quum scripsit, Dicaeopolin fuisse Acharnensem, deceptus, ut videtur, errore scholiastae ad v. 34. Verissima mihi videtur explicatio, quam Boeckhius his diebus per litteras mecum communicavit. Scripsit ad me ita: „Per Χολλίδης significari mihi videtur stomachosa Dicaeopolidis natura, ut qui iam in ipso fabulae initio de indignatione sua atque ira loquatur. Saepe Aristophanes simili modo Demorum nomina, vel, quae his subici possunt, significationes cavillatur; quemadmodum, ut unum locum afferam, in Equitibus, v. 899, illud ἀνὴρ κόπρεος dictum est, quod explicui in Corp. Inscript., Gr. Vol. I. p. 216 et 903. Iocum, si non novum fuisse sumimus, sed iam antea usurpatum, nemo erat, quin intelligeret. Neque enim abhorret a vero, Χολλίδας sive Χολλίδας propter nomen ludibrio fuisse habitos: esse enim illos, quales nominantur, stomachosae naturae. Hoc mihi quidem videtur aptissimum esse sali populari.“

49. Illud ἔκτω ἔτει versu 266 non aequè ad verbum intelligendum esse ac versu 890, dictum est annotatione 27.

50. Si quis, quo tempore editi sint Acharnenses, missa didascalìa, ex rebus gestis, quae in ipsa fabula commemorantur vel etiam non commemorantur, definire conatur, id solum pro certo explorabit, eos agi non potuisse nisi Lenaeis annorum Olymp. 88 aut 2 aut 3. Non enim dubium est, quin editi sint ante aetatem annorum Olymp. 88, 3 et 4, id est ante res ad Pylum gestas, ut quae nullo fabulae loco indicentur, etsi saepissime mentio fit Cleonis et omnino rerum bellicarum. Itaque non possunt collocari post Lenaea, anno Olymp. 88, 3 circa

Utroque loco sextus annus summa consensione cum Thucydidis ratione chronologica indicatur, quum Achaenenses⁵⁰) in scenam producti fuerint Euthydemo archonte, anno proxime antecedentē ante Equites doctos, Lenaeis anni Olymp. 88, 3.

vicesimum diem Gamelionis acta, sive post diem 23 m. Ianuarii Iul. a. 425; nam Lenaeis doctam esse fabulam, et ipsius fabulae versus 504 et didascalia quoque docet; videsis Boeckhium de Dionysiis c. 17 p. 86. Praeterea editam eam esse post aestatem annorum Olymp. 88, 1 et 2, certissime probari potest. Namque Athenienses statim quidem initio belli Megaram omni maritimo commercio arcere conati erant; Thucyd. II. 93, καὶ φρούριον ἐπ' αὐτοῦ (id est Βουδόρου, promontorii Salaminis insulae e regione Megaridis siti, ib. c. 94 et III 51) ἦν καὶ νεῶν τριῶν φυλακὴ τοῦ μὴ ἐσπλεῖν Μεγαρεῦσι μηδ' ἐκπλεῖν μηδέν. Quam rem quum non sufficere appareret, Athenienses quinta belli aestate annorum Olymp. 88, 1 et 2 id quod volebant consequi studebant capta Minoa insula, quae proxime ad Nisaeam portum pertinebat; Thucydid. III. 51, ἐβούλετο δὲ Νικίας τὴν φυλακὴν αὐτόθεν δι' ἐλάσσονος τοῖς Ἀθηναίοις καὶ μὴ ἀπὸ τοῦ Βουδόρου καὶ τῆς Σαλαμῖνος εἶναι, τοὺς τε Πελοποννησίους, ὅπως μὴ ποιῶνται ἐκπλους αὐτόθεν λανθάνοντες τριήρων τε, ὅλον καὶ τὸ πρὶν γεγόμενον, καὶ ληστῶν ἐκπομπαῖς τοῖς τε Μεγαρεῦσιν ἅμα μηδὲν ἐσπλεῖν. ἐλὼν οὖν ἀπὸ τῆς Νισαίας πρῶτον δύο πύργῳ προέχοντε μηχαναῖς ἐκ θαλάσσης, καὶ τὸν ἐσπλουν ἐς τὸ μεταξὺ τῆς νήσου ἐλευθερώσας, ἀπετείχιζε καὶ τὸ ἐκ τῆς ἡπείρου. (Data hac occasione annoto, verba ἀπὸ τῆς Νισαίας adhuc ab interpretibus non recte intellecta esse. Pro certo affirmaverim, Niciam Minoam insulam aggressum esse e parte maris, atque ita, ut inde a Nisaea non conspiceretur, ἐκ θαλάσσης ἀπὸ τῆς Νισαίας, neque vero Nisaeam versus vel e parte Nisaeae, quemadmodum Goellerus et Haackius ἀπὸ τῆς Νισαίας intelligi volunt, aut e regione Nisaeae, id quod proprie iis dicendum erat. Ad hoc Megarenses non in interiore et adversus portum Nisaeam sita insulae parte turres construxerant, sed in contraria maximeque mari opposita; ἀπὸ igitur est hoc loco distans, aversus ab. Poppo igitur et Haackius atque Goellerus ἄπο, accentu retracto, scribere debebant, quemadmodum ubicunque haec particula hac significatione invenitur facere solent (vide I. 7, 15, 46, 76, 99 et VI. 21), et iure meritoque faciunt. Nam ἄπο tum libri manu scripti nonnunquam exhibent, tum praeter veteres grammaticos Graecos inter recentiores praecedente H. Stephano Schaeferus, Melet. Crit. p. 51 et annot. ad Gregorium Cer. p. 210, Hermannus, ad Vigerum p. 749, et Buttmannus, Gramm. Ampl. T. II p. 302, hoc significatu retracto accentu scribendam esse docent. Imm. Bekkerus in Platonis quidem Phaedro p. 278 d, ἄπο τρόπου, sed in editione Thucydidis huius anni 1832 ubicunque ἀπὸ scriptum.) Ex illo demum tempore, postquam Nicias Minoam insulam operat ibique castellum extruxerat atque praesidium reli-

VII.

Locus autem ille Equitum, ut tandem unde orsa est, in eodem terminetur disputatio nostra, quo octavum belli annum commemorari supra diximus, in certamine reperitur, quod Paphlagon^a) et Allanto-

querat, Megarenses sic obsidione premebantur atque omni commercio maritimo adeo intercludebantur, ut tum demum in eorum conditionem caderet descriptio, quam in plurimis Acharnensium versibus exhibet Aristophanes, et praeter ceteros v. 760, *ΔΙΚ.* ἄλλας οὖν φέρεται; *ΜΕΓ.* οὐχ ὑμεῖς αὐτῶν ἄρχετε; ubi proprie sal a poeta dicitur, cuius in oris maritimis acquisiti mercatus a Megarensibus instituebatur, id quod decent versus 521, 814 et 831 et scholia ad eosdem; a Plinio quoque, H. N. XXXI. 41 (7), etiamtunc praedicatur sal Megaricus, *servandis carnibus aptior acer et siccus*, cf. H. Reinganum in libro *Das alte Megaris* p. 44. Scite igitur annotatum est a scholiasta ad v. 760. ἐν Νισαίᾳ τῆς Μεγαρίδος ἄλλες πῆγνυται. De tempore tantum peccat, observante iam Palmerio, quum addit, ἦν δὲ ὁ τόπος ὑπήκοος τῶν Ἀθηναίων, quum Athenienses Nisaeam ipsam duobus demum post annis, octavo belli anno, ceperint, Thuc. IV. 66 — 74. Apposite igitur addit Palmerius, quamvis Athenienses nondum Nisaeam habuerint, tamen non fuisse liberum Megarensibus salium negotium, eo quod illi Minoam insulam, Nisaeae vicinam et portui imminentem, tenuerint praesidio. Itaque Acharnenses ante Minoam, a Nicia captam, sive prius quam Lenaeis anni Olymp. 88, 2, editi esse non possunt. Etiam versus 806, τοὺς δ' ἐν Καμαρίνῃ, καὶ Γέλα καὶ Κιταγέλλῃ, probat eos doceri non potuisse ante illud tempus; certissime enim non ante primam Siciliensem expeditionem, quae (Thuc. III. 86) τοῦ τέλους τελευτῶντος quinti anni belli Peloponnesiaci, anno Olymp. 88, 2, sub finem m. Septembris a. 427, suscepta est. A quibus rebus gestis, quae in Acharnensibus fabula commemorantur, si discesseris, multo facilius et certius huius fabulae tempus definiri potest ex his. Constat enim ex Photio et Suida a. v. Σαμίον ὁ δῆμος (vide Dind. Fragm. Arist. p. 66), Aristophanis Babylonios editos fuisse archonte Eucle a. Olymp. 88, 2, Dionysiis urbanis anno ante editos Acharnenses, id quod disertissime dicitur in iis ipsis v. 378, διὰ τὴν πέρυσσι καμαρδίαν, id est Babylonios. Ex quo sequitur, Acharnenses fabulam actam esse Lenaeis anni Olymp. 88, 3. Quocum consentit didascalía, et si archontem, qui Diodoro Sic. XII. 58 et Athenaeo V. 50 p. 218, b. Euthydemus dicitur, per errorem, ut verisimile est Bathymenem appellat. Error profectus esse possit ex Acharn. v. 67, ἐπ' Εὐθυμένους ἄρχοντος. Denique illud ἐνταυ ὅτι v. 806 et 800 optime convenit cum iis, quae aliunde liquent.

51. Παφλαγόνος enim nomine Cleon diceretis convictusque acerrimis traducitur in Equitibus.

poles coram Demo instituerunt. Hic in Pnyce consedit, ut, diversis partibus auditis, diiudicaret, uter illorum se ipsum, id est populum Atheniensem, magis foveret magisque ob hanc curam et ipse gratia fovendus esset, Qua in altercatione quum Paphlagon sive Cleon dicere auderet, capitis periculum se facere velle, num quis inveniatur qui plus praesidii et utilitatis in populum conferret eumque magis in sinu gereret: interrogat Cleonem Allantopoles,

*καὶ πῶς σὺ φιλεῖς, ὅς τοῦτον [δῆμον] ὀρῶν οἰκοῦντ' ἐν ταῖς πιθάκναισι
καὶ γυπαρίοις καὶ πυργιδίοις⁵²) ἔτος ὄγδοον οὐκ ἐλεαίρεις,
ἀλλὰ καθείρξας αὐτὸν βλίττεις· Ἀρχεπτολέμον δὲ φέροντος
τὴν εἰρήνην ἐξεσκέδασας, τὰς πρεσβείας τ' ἀπελαύνεις
ἐκ τῆς πόλεως ῥαθιπυγίζων, αἱ τὰς σπονδὰς προκαλοῦνται.*

Atque ita Aristophanes cum ira quadam, cui invidiosissima verba maxime convenient, quotidianam inopiam penuriamque omnium rerum commemorat, qualem Attici per septem iam annos perpessi essent. Septem vero tantum annos fuisse, tam spectatores quam poëta optime noverant; neque est quod rusticos annorum, quibus miseriam tolerassent, numerum vulgo in ore habuisse non putemus. Sed consilium primum, quo Aristophanes et singulis in partibus Equitum et per totius fabulae rationem, quotiescunque poterat, gravissima in Cleonem crimina acerrime iactavit, ut in omnium contemptum turbulentus homo adduceretur, satis explicare videtur, cur poëta verborum superlatione non repudiata ἔτος ὄγδοον pro ἔτος ἑβδομον dixerit⁵³). Sed haec

52. Scholiastes vocabulo πυργιδίους v. 793 significari putat molestas in muris vigilias. Proprie autem accipienda esse verba: τοῦτον ὀρῶν οἰκοῦντ' ἐν ταῖς πιθάκναισι καὶ πυργιδίοις, docemur a Thucydide II. 17, κατεσκευάσαντο δὲ καὶ ἐν τοῖς πύργοις τῶν τειχῶν πολλοί, καὶ ὡς ἕκαστός που ἐδύνατο· οὐ γὰρ ἐχώρησε ξυγελθόντας αὐτοὺς ἡ πόλις, ἀλλ' ὕστερον δὴ τὰ τε μακρὰ τεῖχη ᾤκησαν κατασκευάμενοι, καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ πολλὰ. Quum illo tempore iam quinque Lacedaemonii fines Atticos depopulati essent, verisimile est, pauca tantum ruri superfuisse, quibus uti possent, domicilia.

ipsa verba paullo aliter versa et intellecta nemini amplius offensionem erunt. Optime enim Aristophanes interrogare poterat Cleonem: „Qui tu gloriaberis, Cleon, tua cura in populum Atheniensium, quem belli calamitatibus per septem iam annos oppressum, octavo etiam anno vexandum committas“? Id vero merito dici poterat; septem enim priorum belli annorum nulla in Cleone causa fuit; sed quum impedimento esset, quo minus pacis opportunitate post res Pylias oblata uteretur respublica, tum profecto solus Cleon octavum etiam in annum bellum ducere argui poterat. Huius enim anni initium quam proximum fuit, uno tantum mense cum dimidio relicto. Quo acrius autem poeta, octavi anni malis commemoratis, quid Cleoni, si eius gratiam valere vellent, debitori essent, ante oculos quasi posuisset Atheniensibus, eo melius rem suam peregissee sibi videbatur. Iam si hoc modo, quo loco res suae essent, intelligerent, praepotente Cleonis eiusque factionis gratia sublata Niciaeque auctoritate adaucta, tunc etiam, quo tempore Equites edebantur, spes supererat pacis reconciliandae, quam quidem Spartani vel cum magno suae civitatis detrimento redimere paratissimi erant. Ceterum octavus ille annus, si verbum ipsum respicimus, per hyperbolam sane commemoratur. Quae tamen hyperbola per ea quae secuta sunt tempora in rem abiit. Irruptio quidem post Pylias res a Spartanis in Atticam non amplius est facta. Lacedaemonii enim cum accepta, qua graviolem antea non senserant, clade animum desponderant, tum Spartanorum ex Sphacteria insula

53. Quamquam ἔτος ἑβδόμου non minus aptum est versui quam ἔτος ὀγδοόν, nemo tamen erit, qui ad hanc commutationem inclinet; praesertim quum ὀγδοόν in omnibus libris sine ulla varietate, et a scholiaste quoque ad versus 793 et 794 (in ed. Dind. p. 594 l. 34 et p. 595 l. 10), legatur. Ceterum notum est, eos veterum scriptorum locos, quibus numeri continentur, plurimos depravatos esse, quod quam facile fieri potuerit satis perspicuum est; cf. quae hac in re de Herodoto observata sunt a Dahlmanno p. 99 et de Scylacis Periplo a Niebuhr, Script. Min. p. 117. Atque plerumque talibus in locis difficillimum est, ne omnino id fieri

captorum Athenisque duriter⁵⁴) custoditorum vitis⁵⁵) timentes, ne Atheniensium iram moverent, omni vi iniuriaque abstinendum putarunt. Horum enim ipsorum captivorum caussa, quos recipere cupiebant, pacem praeoptabant. Nihilominus bellum non compositum est, Cleone maxime obstante. Qua quidem de caussa Athenienses octava aestate propter Megarenses et Boeotos, qui Atticam terram diripiebant, non securius quam antea agrorum suorum proventu frui potuerunt; adeoque bellum cum his octavo anno acerrime gestum est. Boeotorum enim illorum, quos Atheniensium fortuna populari statui rerum atque foederi cum Atheniensibus vel tum primum conciliaverat, vel

posse negem, quod verum est restituere, etiamsi saepe corruptela facile cognoscatur. In eorum locorum numero, etsi nemini, quod equidem sciam, offensum fuit, esse arbitror etiam locum orationis Demosthenis in Nicostratum §. 16 p. 1251, 11, Ἀρεθοῦσιος ἀπρόσκλητόν μου δέκα δραχμῶν δίκην καταδικασάμενος ὡς ὀφείλοντος τῷ δημοσίῳ. Nulla quidem est lectionis varietas, attamen quae praecedunt docent ita, ut me iudice sit firmum et fixum, legendum esse, Ἀρεθοῦσιος ἀπρόσκλητόν μου ἑξακοσίων καὶ δέκα δραχμῶν δίκην καταδικασάμενος. Quod grammaticus quidam scribit in Bekkeri Anecdotis Gr. p. 249, 7, Ἐλαφροβελίων μὲν Ἀθήνησι πέμπτος, etiam auctoris error esse potest. Summo contra iure me defendere posse arbitror apud Thucydidem, VII. 50 fin., τρεῖς ἐννέα ἡμέρας, quamvis Wesselingius, Dodwellus, Goellerus, Haackius in eo consentiant, ut, neglecta omnium codicum auctoritate, scribendum ibi censeant: τρεῖς ἡμέρας. Luna, id quod per se patet, per plenilunium defecerat, atque vates, eo quo utebantur orationis modo, ceciderant, τρεῖς ἐννέα ἡμέρας manendum esse, Nicia probante; Plutarchus in vita Niciae c. 23, ὁ δὲ Νικίας ἄλλην ἔπαισε σελήνης ἀναμένειν περίοδον. Quae Plutarchus hac de re ex Anticlidis Commentariis affert, satis explicant, quid Diodorum, XIII. 12, permoverit, ut de tribus tantum diebus loqueretur. Eventus autem nihil probare potest. Est verum, Athenienses non mensem, sed paucos tantum dies commoratos esse. Sed tunc iam ita ad ultimas angustias redacti erant, ut neque abire neque manere in eorum potestate esset.

54. Aristoph. Nubes v. 186 cum schol., Equites v. 394 et 469, Thuc. IV. 41. Vide quae hac de re dixi in Commentatione de Undecimviris Athen. p. 231.

55. Thuc. IV. 41; κομισθέντων δὲ τῶν ἀνδρῶν [ex insula Sphacteria], οἱ Ἀθηναῖοι ἐβούλευσαν δεσμοῖς μὲν αὐτοὺς φυλάσσειν, μέχρι οὗ τι ξυμβῶσιν, ἣν δ' οἱ Πελοποννήσιοι πρὸ τούτου ἐς τὴν γῆν ἐσβάλλωσιν, ἐξαγαγόντες ἀποκτεῖναι.